

TERESA KOWALEWSKA

„DZIŚ I JUTRO”

PROGRAM NAUCZANIA OGÓLNEGO
WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE
W KLASACH I–III GIMNAZJUM

© Copyright by Wydawnictwo Era Sp. z o.o. 2009
ul. Spacerowa 50, 83-010 Straszyn k. Gdańska
Wydanie I.

Koordinacja prac: Iwona Miklikowska, Grzegorz Grzywiński.
Redakcja merytoryczna: Grzegorz Grzywiński.
Redakcja językowa i techniczna: Jarosław Błochowiak.
Konsultacje dydaktyczne: Piotr Doroszewski.
Konsultacje merytoryczne i dydaktyczne: dr Tomasz Maćkowski.

Dystrybucja: Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl, tel. 0 801 88 10 10

Spis treści

1. Treści przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” zawarte w podstawie programowej kształcenia ogólnego	
wykaz wymagań stawianych gimnazjalistom przez Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz lista umiejętności, jakie zdobędzie uczeń dzięki serii „Dziś i jutro”	4
2. Ogólna charakterystyka programu nauczania „Dziś i jutro”	
czyli dlaczego warto pracować z serią „Dziś i jutro”	11
3. Założenia zawarte w podstawie programowej a program autorski	
przedstawienie zgodności programu nauczania „Dziś i jutro” z nową podstawą programową...13	
4. Materiał nauczania oraz cele edukacyjne	
czyli czytelny rozkład kolejnych tematów i konkretnych zagadnień realizowanych przez program nauczania „Dziś i jutro”	15
5. Procedury osiągnięcia celów	
dokładne wskazówki dotyczące efektywnego i atrakcyjnego dla gimnazjalistów nauczania wiedzy o społeczeństwie oraz opis metod dydaktycznych.....	20
● Rozmowa nauczająca (pogadanka)	● Metoda „za” i „przeciw”
● Burza mózgów	● Projekt
● Philips 66	● Metaplan
● Dyskusja	● Mapa mentalna
● Drama	● Portfolio
● Symulacja społeczna	● Wycieczka
● Praca z tekstem podręcznika i tekstem źródłowym	● Jigsaw-puzzle
6. Cele szczegółowe, materiał nauczania, procedury osiągnięcia celów, propozycje środków dydaktycznych	
wykaz celów kształcenia i wychowania wraz z procedurami ich osiągnięcia.....	30
7. Zakładane osiągnięcia uczniów	
o tym, co powinien wiedzieć i umieć uczeń po zrealizowaniu poszczególnych rozdziałów.....	37
8. Proponowane formy i metody kontroli oraz oceny osiągnięć uczniów	
czyli jak obiektywnie sprawdzać i oceniać postępy w nauce.....	40
9. Materiały dydaktyczne	
charakterystyka materiałów pomocnych w realizacji programu nauczania „Dziś i jutro”	43
10. Bibliografia	
czyli wykaz przydatnej literatury dodatkowej dla nauczyciela.....	43

1. TREŚCI PRZEDMIOTU „WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE” ZAWARTE W PODSTAWIE PROGRAMOWEJ KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

Program nauczania do serii „Dziś i jutro” jest zgodny z założeniami podstawy programowej opracowanej przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, zawartymi w Załączniku nr 4 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. Poniżej przytaczamy fragment Załącznika dotyczący celów kształcenia i treści nauczania przedmiotu „wiedza o społeczeństwie”, co umożliwi ocenę stopnia zgodności prezentowanej publikacji z założeniami programowymi MEN.

CELE KSZTAŁCENIA

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje z nich.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje; wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych instytucji; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do rozumienia i oceny wydarzeń życia publicznego.

VI. Rozumienie zasad gospodarki rynkowej.

Uczeń rozumie procesy gospodarcze oraz zasady racjonalnego gospodarowania w życiu codziennym; analizuje możliwości dalszej nauki i kariery zawodowej.

TREŚCI NAUCZANIA

1. Podstawowe umiejętności życia w grupie. Uczeń:

- 1) omawia i stosuje zasady komunikowania się i współpracy w grupie (np. bierze udział w dyskusji, zebraniu, wspólnym działaniu);*
- 2) wymienia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;*
- 3) przedstawia i stosuje podstawowe sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie i między grupami;*
- 4) wyjaśnia na przykładach, jak można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań grupy lub jak im się przeciwstawić.*

2. Życie społeczne. Uczeń:

- 1) podaje przykłady zbiorowości, grup, społeczności i wspólnot; charakteryzuje rodzinę i grupę rówieśniczą jako małe grupy;*
- 2) wyjaśnia na przykładach znaczenie podstawowych norm współżycia między ludźmi, w tym wzajemności, odpowiedzialności i zaufania;*

- 3) *charakteryzuje życie szkolnej społeczności, w tym rolę samorządu uczniowskiego; wyjaśnia, na czym polega przestrzeganie praw ucznia;*
- 4) *rozpoznaje role społeczne, w których występuje oraz związane z nimi oczekiwania;*
- 5) *wyjaśnia, jak tworzą się podziały w grupie i w społeczeństwie (np. na „swoich” i „obcych”) i podaje możliwe sposoby przeciwstawiania się przejawom nietolerancji.*

3. *Współczesne społeczeństwo polskie. Uczeń:*

- 1) *charakteryzuje – odwołując się do przykładów – wybrane warstwy społeczne, grupy zawodowe i style życia;*
- 2) *omawia problemy i perspektywy życiowe młodych Polaków (na podstawie samodzielnie zebranych informacji);*
- 3) *przedstawia wybrany problem społeczny ważny dla młodych mieszkańców swojej miejscowości i rozważa jego możliwe rozwiązania.*

4. *Być obywatelem. Uczeń:*

- 1) *wyjaśnia, jak człowiek staje się obywatelem w sensie formalnym (prawo ziemi, prawo krwi, nadanie obywatelstwa);*
- 2) *podaje przykłady uprawnień i obowiązków wynikających z posiadania polskiego obywatelstwa;*
- 3) *przedstawia cechy dobrego obywatela; odwołując się do historycznych i współczesnych postaci, wykazuje znaczenie postaw i cnót obywatelskich.*

5. *Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń:*

- 1) *przedstawia główne podmioty życia publicznego (obywatele, zrzeszenia obywatelskie, media, politycy i partie, władza, instytucje publiczne, biznes, itp.) i pokazuje, jak współdziałają i konkurują one ze sobą w życiu publicznym;*
- 2) *uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podaje przykłady skutków ich łamania;*
- 3) *przedstawia przykłady działania organizacji pozarządowych i społecznych (od lokalnych stowarzyszeń do związków zawodowych i partii politycznych) i uzasadnia ich znaczenie dla obywateli;*
- 4) *wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym, krajowym, europejskim i światowym;*
- 5) *opracowuje – indywidualnie lub w zespole – projekt uczniowski dotyczący rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej i w miarę możliwości go realizuje (np. jako wolontariusz).*

6. *Środki masowego przekazu. Uczeń:*

- 1) *omawia funkcje i wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu w życiu obywateli;*
- 2) *charakteryzuje prasę, telewizję, radio, Internet jako środki masowej komunikacji i omawia wybrany tytuł, stację czy portal ze względu na specyfikę przekazu i odbiorców;*
- 3) *wyszukuje w mediach wiadomości na wskazany temat; wskazuje różnice między przekazami i odróżnia informacje od komentarzy; krytycznie analizuje przekaz reklamowy;*
- 4) *uzasadnia, posługując się przykładami, znaczenie opinii publicznej we współczesnym świecie; odczytuje i interpretuje wyniki wybranego sondażu opinii publicznej.*

7. *Wyborcy i wybory. Uczeń:*

- 1) *przedstawia argumenty przemawiające za udziałem w wyborach lokalnych, krajowych i europejskich;*
- 2) *wymienia zasady demokratycznych wyborów i stosuje je w głosowaniu w szkole;*
- 3) *wskazuje, czym powinien kierować się obywatel, podejmując decyzje wyborcze;*
- 4) *krytycznie analizuje ulotki, hasła i spoty wyborcze.*

8. *Naród i mniejszości narodowe. Uczeń:*

- 1) *wyjaśnia, co dla niego oznacza być Polakiem (lub członkiem innej wspólnoty narodowej) i czym obywatelstwo różni się od narodowości;*

- 2) wyjaśnia, uwzględniając wielonarodowe tradycje Polski, jaki wpływ na kształtowanie narodu mają wspólne dzieje, kultura, język i tradycja;
- 3) wymienia mniejszości narodowe i etniczne oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) żyjące obecnie w Polsce i przedstawia przysługujące im prawa; na podstawie samodzielnie zebranych materiałów charakteryzuje jedną z tych grup (jej historię, kulturę, obecną sytuację);
- 4) wyjaśnia, co to jest Polonia i w jaki sposób Polacy żyjący za granicą podtrzymują swoją więź z ojczyzną.

9. Patriotyzm dzisiaj. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co łączy człowieka z wielką i małą ojczyzną, i omawia te więzi na własnym przykładzie;
- 2) uzasadnia, że można równocześnie być Polakiem, Europejczykiem i członkiem społeczności światowej;
- 3) wyjaśnia, odwołując się do wybranych przykładów, czym według niego jest patriotyzm; porównuje tę postawę z nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem;
- 4) wykazuje, odwołując się do Holocaustu oraz innych zbrodni przeciw ludzkości, do jakich konsekwencji prowadzić może skrajny nacjonalizm;
- 5) rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, w jaki sposób stereotypy i uprzedzenia utrudniają dziś relacje między narodami.

10. Państwo i władza demokratyczna. Uczeń:

- 1) wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym jest władza państwowa;
- 2) wskazuje różnice w sytuacji obywatela w ustroju demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym;
- 3) wyjaśnia zasady: większości, pluralizmu i poszanowania praw mniejszości w państwie demokratycznym;
- 4) wskazuje najważniejsze tradycje demokracji (antyczna, europejska, amerykańska, polska);
- 5) porównuje demokrację bezpośrednią z przedstawicielską oraz większościową z konstytucyjną (liberalną);
- 6) wyjaśnia, czym są prawa człowieka i uzasadnia ich znaczenie we współczesnej demokracji;
- 7) rozważa i ilustruje przykładami zalety i słabości demokracji.

11. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co to znaczy, że konstytucja jest najwyższym aktem prawnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) omawia najważniejsze zasady ustroju Polski (suwerenność narodu, podział władzy, rządy prawa, pluralizm);
- 3) korzystając z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej omawia podstawowe prawa i wolności w niej zawarte;
- 4) wyszukuje w środkach masowego przekazu i analizuje przykład patologii życia publicznego w Polsce.

12. System wyborczy i partyjny. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, jak przeprowadzane są w Polsce wybory prezydenckie i parlamentarne;
- 2) wskazuje, odwołując się do wybranych przykładów, różnice między systemem dwupartyjnym a systemem wielopartyjnym;
- 3) wymienia partie polityczne obecne w Sejmie; wskazuje te, które należą do koalicji rządzącej, i te, które pozostają w opozycji.

13. Władza ustawodawcza w Polsce. Uczeń:

- 1) przedstawia zadania i zasady funkcjonowania polskiego parlamentu, w tym sposób tworzenia ustaw;
- 2) sporządza, na podstawie obserwacji wybranych obrad parlamentu, notatkę prasową o przebiegu tych obrad i przygotowuje krótkie wystąpienie sejmowe w wybranej sprawie.

14. Władza wykonawcza. Uczeń:

- 1) wskazuje najważniejsze zadania prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i wyszukuje w środkach masowego przekazu informacje o działaniach urzędującego prezydenta;
- 2) wyjaśnia, jak powoływany jest i czym zajmuje się rząd polski; podaje nazwisko premiera, wyszukuje nazwiska ministrów i zadania wybranych ministerstw;
- 3) wymienia zadania administracji rządowej i podaje przykłady jej działań;
- 4) wyjaśnia, co to jest służba cywilna i jakimi zasadami powinien się kierować urzędnik państwowy.

15. Władza sądownicza. Uczeń:

- 1) przedstawia organy władzy sądowniczej, zasady, wedle których działają sądy (niezawisłość, dwuinstancyjność) i przykłady spraw, którymi się zajmują;
- 2) wyjaśnia, czym zajmuje się Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.

16. Samorządy i ich znaczenie. Uczeń:

- 1) uzasadnia potrzebę samorządności w państwie demokratycznym i podaje przykłady działania samorządów zawodowych i samorządów mieszkańców;
- 2) wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości; odnosi je do przykładów z życia własnego regionu i miejscowości.

17. Gmina jako wspólnota mieszkańców. Uczeń:

- 1) przedstawia podstawowe informacje o swojej gminie, wydarzenia i postaci z jej dziejów;
- 2) wymienia najważniejsze zadania samorządu gminnego i wykazuje, jak odnosi się to do jego codziennego życia;
- 3) przedstawia sposób wybierania i działania władz gminy, w tym podejmowania decyzji w sprawie budżetu;
- 4) nawiązuje kontakt z lokalnymi instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi oraz podejmuje współpracę z jedną z nich (w miarę swoich możliwości);
- 5) pisze podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnia prosty druk urzędowy;
- 6) odwiedza urząd gminy i dowiaduje się, w jakim wydziale można załatwić wybrane sprawy.

18. Samorząd powiatowy i wojewódzki. Uczeń:

- 1) przedstawia sposób wybierania samorządu powiatowego i wojewódzkiego oraz ich przykładowe zadania;
- 2) porównuje – na wybranych przykładach – zakres działania samorządu wojewódzkiego z zakresem działania wojewody;
- 3) przygotowuje plakat, folder, stronę internetową lub inny materiał promujący gminę, okolice lub region.

19. Relacje Polski z innymi państwami. Uczeń:

- 1) przedstawia najważniejsze kierunki polskiej polityki zagranicznej (stosunki z państwami Unii Europejskiej i Stanami Zjednoczonymi, relacje z sąsiadami);
- 2) charakteryzuje politykę obronną Polski; członkostwo w NATO, udział w międzynarodowych misjach pokojowych i operacjach militarnych;
- 3) przedstawia relacje Polski z wybranym państwem na podstawie samodzielnie zebranych informacji;
- 4) wyjaśnia, czym się zajmują ambasady i konsulaty.

20. Integracja europejska. Uczeń:

- 1) przedstawia cele i etapy integracji europejskiej (traktaty rzymskie, traktaty z Maastricht, Nicei, Lizbony);
- 2) wyjaśnia, czym zajmują się najważniejsze instytucje Unii Europejskiej (Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska);
- 3) wyjaśnia, jak w Unii Europejskiej realizowane są zasady pomocniczości i solidarności;
- 4) wyjaśnia, skąd pochodzą środki finansowe w budżecie unijnym i na co są przeznaczane;

5) wskazuje na mapie członków Unii Europejskiej i uzasadnia swoją opinię na temat jej dalszej integracji i rozszerzania;

21. Polska w Unii Europejskiej. Uczeń:

- 1) przedstawia prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej;
- 2) wyszukuje informacje na temat korzystania ze środków unijnych przez polskich obywateli, przedsiębiorstwa i instytucje;
- 3) formułuje i uzasadnia własne zdanie na temat korzyści, jakie niesie ze sobą członkostwo w Unii Europejskiej, odwołując się do przykładów z własnego otoczenia i całego kraju.

22. Współpraca i konflikty międzynarodowe. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym zajmuje się ONZ, jej najważniejsze organy (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny) i wybrane organizacje międzynarodowe;
- 2) wskazuje na mapie miejsca najpoważniejszych konfliktów międzynarodowych; omawia przebieg i próby rozwiązania jednego z nich.

23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:

- 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
- 2) uzasadnia potrzebę pomocy humanitarnej i angażuje się (na miarę swoich możliwości) w działania instytucji (także pozarządowych), które ją prowadzą;
- 3) wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki;
- 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy);
- 5) ocenia sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie;
- 6) wyjaśnia, co to jest terroryzm i w jaki sposób próbuje się go zwalczać.

24. Praca i przedsiębiorczość. Uczeń:

- 1) wyjaśnia na przykładach z życia własnej rodziny, miejscowości i całego kraju, w jaki sposób praca i przedsiębiorczość pomagają w zaspokajaniu potrzeb ekonomicznych;
- 2) przedstawia cechy i umiejętności człowieka przedsiębiorczego; bierze udział w przedsięwzięciach społecznych, które pozwalają je rozwinąć;
- 3) stosuje w praktyce podstawowe zasady organizacji pracy (ustalenie celu, planowanie, podział zadań, harmonogram, ocena efektów).

25. Gospodarka rynkowa. Uczeń:

- 1) przedstawia podmioty gospodarcze (gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, państwo) i związki między nimi;
- 2) podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego gospodarowania; stosuje zasady racjonalnego gospodarowania w odniesieniu do własnych zasobów (np. czasu, pieniędzy);
- 3) charakteryzuje gospodarkę rynkową (prywatna własność, swoboda gospodarowania, konkurencja, dążenie do zysku, przedsiębiorczość);
- 4) wyjaśnia działanie prawa podaży i popytu oraz ceny jako regulatora rynku; analizuje rynek wybranego produktu i wybranej usługi.

26. Gospodarstwo domowe. Uczeń:

- 1) wyjaśnia na przykładach, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe;
- 2) wymienia główne dochody i wydatki gospodarstwa domowego; układa jego budżet;
- 3) przygotowuje budżet konkretnego przedsięwzięcia z życia ucznia, klasy, szkoły; rozważa wydatki i źródła ich finansowania;
- 4) wyjaśnia, jakie prawa mają konsumenci i jak mogą ich dochodzić.

27. Pieniądz i banki. Uczeń:

- 1) przedstawia na przykładach funkcje i formy pieniądza w gospodarce rynkowej;
- 2) wyjaśnia, czym zajmują się: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych;
- 3) wyszukuje i zestawia ze sobą oferty różnych banków (konta, lokaty, kredyty, fundusze inwestycyjne); wyjaśnia, na czym polega oszczędzanie i inwestowanie.

28. Gospodarka w skali państwa. Uczeń:

- 1) wyjaśnia terminy: produkt krajowy brutto, wzrost gospodarczy, inflacja, recesja; interpretuje dane statystyczne na ten temat;
- 2) wymienia najważniejsze dochody i wydatki państwa; wyjaśnia, co to jest budżet państwa;
- 3) przedstawia główne rodzaje podatków w Polsce (PIT, VAT, CIT) i oblicza wysokość podatku PIT na podstawie konkretnych danych.

29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega prowadzenie indywidualnej działalności gospodarczej;
- 2) wyjaśnia, jak działa przedsiębiorstwo, i oblicza na prostym przykładzie przychód, koszty, dochód i zysk;
- 3) wskazuje główne elementy działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja) i wyjaśnia na przykładach ich znaczenie dla przedsiębiorstwa i konsumentów;
- 4) przedstawia główne prawa i obowiązki pracownika; wyjaśnia, czemu służą ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.

30. Wybór szkoły i zawodu. Uczeń:

- 1) planuje dalszą edukację (w tym wybór szkoły ponadgimnazjalnej), uwzględniając własne preferencje i predyspozycje;
- 2) wyszukuje informacje o możliwościach zatrudnienia na lokalnym, regionalnym i krajowym rynku pracy (urzędy pracy, ogłoszenia, Internet);
- 3) sporządza życiorys i list motywacyjny;
- 4) wskazuje główne przyczyny bezrobocia w swojej miejscowości, regionie i Polsce; ocenia jego skutki.

31. Etyka w życiu gospodarczym. Uczeń:

- 1) przedstawia zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracownicy i pracodawcy; wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu;
- 2) podaje przykłady zjawisk z szarej strefy w gospodarce i poddaje je ocenie;
- 3) wyjaśnia mechanizm korupcji i ocenia skutki tego zjawiska dla gospodarki.

Wymienione treści będą realizowane w podręcznikach do wiedzy o społeczeństwie w klasach I–III gimnazjum przygotowanych przez Wydawnictwo Nowa Era.

Cele kształcenia i wychowania

W oparciu o podstawę programową z 23 grudnia 2008 r. program stawia różnorodne szczegółowe cele edukacyjne. Głównym celem działań dydaktycznych i wychowawczych szkoły jest zapewnienie uczniom możliwości wszechstronnego rozwoju poprzez realizację przez nauczycieli zadań w obszarze nauczania, wychowania oraz rozwijania umiejętności i postaw. Wiedza o społeczeństwie kształtuje postawy uczniów, ich tożsamość osobistą i społeczną, aktywność oraz szacunek dla własnego państwa.

Szczegółowe cele edukacyjne

A. Cele kształcenia

- Uświadomienie społecznej natury człowieka i wartości kultury, którą tworzy.
- Zrozumienie wartości kontaktów i więzi z innymi ludźmi. Poznanie wartości łączących ludzi.
- Definiowanie grup społecznych oraz rozumienie zasad ich funkcjonowania.
- Rozumienie wartości oraz roli rodziny i specyfiki więzi rodzinnych.
- Poznanie ról społecznych pełnionych przez jednostkę.

- Dostrzeżenie wpływu grupy na jednostkę.
- Podejmowanie indywidualnych i grupowych decyzji w odniesieniu do przyjętych przez siebie lub grupę kryteriów.
- Radzenie sobie z konfliktami.
- Zapoznanie się ze strukturą szkoły i dostrzeżenie relacji zwierzchności i podporządkowania.
- Uświadomienie uczniom ich praw i obowiązków.
- Przedstawienie możliwości aktywnego uczestnictwa uczniów w życiu szkoły.
- Czytanie ze zrozumieniem i interpretacja różnorodnych dokumentów.
- Kształtowanie odporności na językowe manipulacje ze strony mediów, reklamy i polityków.
- Umiejętność korzystania z tekstów aktów normatywnych.
- Nabycie umiejętności redagowania oraz wypełniania druków i pism urzędowych.
- Rozumienie, jakie czynniki sprzyjają kształtowaniu się narodów.
- Znajomość symboliki narodowej i jej wartości dla narodu.
- Umiejętność godnego zachowywania się podczas uroczystości państwowych, szkolnych i związanych z historią regionu.
- Uświadomienie konieczności istnienia praw człowieka we współczesnym świecie.
- Poszanowanie odrębności kulturowej mniejszości narodowych zamieszkujących w Polsce.
- Rozumienie roli i funkcji państwa.
- Znajomość terminu *obywatelstwo* i sposobów nabywania obywatelstwa. Rozumienie wartości tego pojęcia oraz wiedza o postawach wynikających z tych wartości.
- Znajomość różnych rodzajów ustrojów politycznych.
- Odróżnianie monarchii od republiki oraz podawanie przykładów państw będących monarchiami i republikami.
- Znajomość procedur demokratycznych i wpływu obywateli na funkcjonowanie państwa (np. wybory, referenda).
- Rozumienie istoty prawodawstwa i praworządności.
- Poznanie podstawowych zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.
- Zapoznanie się z podstawowymi kompetencjami władzy ustawodawczej, wykonawczej oraz sędziowskiej.
- Znajomość kompetencji władz samorządowych.
- Poznanie sposobów wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych.
- Uświadomienie uczniom roli partii politycznych we współczesnych społeczeństwach, różnic w ich programach i przybliżenie form organizacyjnych.
- Przedstawienie znaczenia opinii publicznej i wpływu mass mediów na działalność władz oraz kształt życia publicznego.
- Uzmysłowanie potrzeby przestrzegania kultury politycznej i etyki życia publicznego.
- Zapoznanie uczniów z kierunkami polityki zagranicznej Polski oraz uzmysłowienie im potrzeby współpracy międzynarodowej we współczesnym świecie.
- Uświadomienie uczniom problemów współczesnego świata.
- Poznanie międzynarodowych organizacji działających na rzecz bezpieczeństwa i integracji państw świata.
- Zrozumienie roli i funkcji pieniądza.
- Kształtowanie umiejętności wykonywania podstawowych operacji pieniężnych.
- Umiejętność zaplanowania budżetu gospodarstwa domowego.
- Ukazanie mechanizmów funkcjonowania rynku.
- Poznanie zasad działania budżetu państwa i systemu podatkowego.
- Zrozumienie przyczyn i skutków bezrobocia.
- Umiejętność zdobywania pracy oraz znajomość procedur koniecznych przy szukaniu zatrudnienia.
- Poznanie procedury zakładania własnej firmy.
- Określenie kierunku dalszej nauki w celu zdobycia wybranego zawodu.
- Uświadomienie uczniom wartości i potrzeby uczenia się, rozwijania zainteresowań oraz użyteczności życiowej zdobytej wiedzy.
- Przyjmowanie za siebie i swoją pracę coraz większej odpowiedzialności.
- Poznanie praw pracowniczych.
- Rozpoznawanie tzw. szarej strefy w gospodarce.

B. Cele wychowawcze

- Wszechstronne rozwijanie osobowości.
- Tworzenie własnego systemu wartości opartego na wielkich tradycjach kultury i na licznych wzorcach osobowych.
- Rozwijanie tolerancji wobec osób o odmiennych poglądach.
- Przejawianie postawy szacunku wobec postaw i potrzeb, których uczniów (obywateli) nie uznaje, a które nie są złe.
- Rozróżnianie i ocenianie postaw człowieka.
- Dokonywanie świadomych i odpowiedzialnych wyborów o charakterze moralnym.
- Kształtowanie cnoty sprawiedliwości, rozumianej jako wola oddawania ludziom rzeczy im należnych.
- Pogłębianie świadomości narodowej i obywatelskiej.
- Kształtowanie aktywnych postaw społecznych, np. odwagi cywilnej.
- Budzenie szacunku dla ojczyzny i symboli narodowych.
- Kształtowanie świadomości obowiązków wobec własnej ojczyzny.
- Kształtowanie postawy miłości rozumianej jako gotowość do bezinteresownego świadczenia dobra innym.
- Poszanowanie praw drugiego człowieka.
- Kształtowanie cnót obywatelskich – roztropności, męstwa, sprawiedliwości, umiarkowania.
- Rozróżnianie etycznych zachowań uczestników życia publicznego.
- Kształtowanie postawy krytycyzmu i intelektualnej uczciwości.
- Nauczanie szacunku dla dobra wspólnego jako podstawy życia społecznego.
- Wrażliwość na przejawy bezprawnego i niemoralnego traktowania dzieci.
- Budzenie zdolności do empatii i ofiarności.
- Kształtowanie dumy z dziedzictwa kulturowego i osiągnięć narodu polskiego.
- Budzenie postawy patriotycznej wobec państwa, narodu, kultury, języka.
- Kształtowanie u uczniów umiejętności słuchania i rozumienia innych ludzi oraz potrzeby duchowego doskonalenia się.
- Przygotowanie do wypowiadania własnych poglądów na temat problemów współczesnego świata.
- Rozwijanie poczucia humoru i zdolności do autoironii.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU „DZIŚ I JUTRO”

Spółczesne społeczeństwo demokratyczne, które kształtuje się w Polsce od 1989 r., potrzebuje aktywnych obywateli. Odpowiedzią na to zapotrzebowanie jest zreformowany program nauczania przedmiotu „wiedza o społeczeństwie”.

Aktywny udział w życiu społecznym wymaga wiedzy z zakresu wielu dyscyplin: socjologii, politologii, ekonomii, filozofii, etyki, psychologii, pedagogiki (w tym aksjologii), prawa, religioznawstwa. Dlatego elementy tych dziedzin nauki znajdują się w treściach edukacyjnych omawianego przedmiotu. W trakcie nauczania wiedzy o społeczeństwie nie można uniknąć konfrontacji różnych światopoglądów. Z tego powodu bardzo ważne jest kształcenie u uczniów umiejętności: odróżniania opinii od faktów, negocjacji i udziału w dyskusji oraz tolerancji i przestrzegania niezbywalnych praw każdego człowieka w różnych aspektach jego życia (rodzinnym, obywatelskim i gospodarczym). Głównym celem programu jest wykształcenie jednostki świadomej własnego potencjału i ograniczeń, aktywnej, autonomicznej i kreatywnej. Oznacza to, że autorzy programu zakładają wychowanie osób, które twórczo kierują własnym życiem i potrafią współpracować z innymi.

Wiedza o społeczeństwie, obok historii oraz języka polskiego, jest przedmiotem nauczania wywierającym największy wpływ na tożsamość społeczną młodzieży. O ile dwa pozostałe przedmioty rozwijają głównie identyfikację z własnym dziedzictwem narodowym i kulturalnym, o tyle WOS kształtuje tożsamość obywatelską. Wartości uniwersalne i obywatelskie w wychowaniu były w Polsce przez całe pokolenia traktowane w sposób drugorzędny. Historia naszego państwa sprawiła, że przez długie okresy naród nie identyfikował się z rządzącymi. Jednak geneza takiej edukacji jest dużo starsza. Przez prawie 150 lat krzewiono treści wyrażające przekonanie, że najbardziej chwalebny wyraz patriotyzmu stanowi czyn zbrojny. W programach szkolnych doceniano tematykę powstań narodowych, traktując zarazem tylko jako tło i uzupełnienie (a niekiedy nawet przykład tchórzostwa) pracę organiczną, samopomoc, spółdzielczość, solidaryzm społeczny. Skutki takiej edukacji są bardzo wyraźne w narodzie polskim. Ukształtowała ona Polaków jako „wielki naród, ale małe społeczeństwo”. Jest to widoczne przede wszystkim w słabej identyfikacji społeczeństwa z instytucjami państwa oraz wartościami obywatelskimi. Powszechnie występują takie zjawiska, jak: apatia społeczna, bierność polityczna, brak wspólnych wartości integrujących naród,

nadmierny indywidualizm, a w przypadku postaw – tendencja do wielkich zrywów przy niedocenianiu roli codziennej pracy dla wspólnego dobra. Nowoczesne wychowanie powinno rozwijać świadomość wspólnoty interesów społecznych, wzajemnej odpowiedzialności i współuczestnictwa w podejmowaniu decyzji w ramach procedur demokratycznych.

Kształtowanie wartości obywatelskich, humanistycznych i uniwersalnych jest tym bardziej istotne na tle dokonujących się współcześnie przemian społecznych:

- ewolucji narodów etnicznych w obywatelskie,
- integracji europejskiej wraz z jej podstawą w postaci wspólnoty praw,
- globalizacji kultury i kształtowania się społeczeństwa informacyjnego.

Gwałtownie postępujący rozwój wiedzy i techniki zmienia uwarunkowania społeczne, narzucając nowe style życia. Technokratyzm, relatywizm etyczny oraz konsumpcyjny styl życia wpływają na wypieranie wartości humanistycznych. Jest to z kolei przyczyną licznych zjawisk patologicznych w życiu społecznym.

Wszystkie wymienione wcześniej uwarunkowania sprawiają, że istnieje duża potrzeba, aby roli wartości w edukacji szkolnej nadać odpowiedni status. Wartości nie tylko kształtują społeczeństwo, lecz także określają stosunek młodzieży do otaczającej rzeczywistości oraz wpływają na relacje interpersonalne – w tym stosunek do rówieśników i do nauczycieli.

Program wychodzi naprzeciw zapotrzebowaniu na wychowanie nowoczesnego społeczeństwa w duchu:

- rozumienia znaczenia wartości obywatelskich, humanistycznych i uniwersalnych, takich jak: solidaryzm społeczny, sprawiedliwość, wolność, pokój, odpowiedzialność, dobro, uczciwość;
- kształtowania aktywności społecznej (wdrażanie uczniów do samodzielnego działania i aktywności obywatelskiej, rozwijania kreatywności oraz dążenia do realizacji własnych potrzeb i aspiracji; kształcenie samodzielnego postaw i umiejętności wypowiedzi, promowanie idei samorządności, nabywanie znajomości procedur i zasad demokratycznych, respektowanie zasad demokratycznego uczestnictwa w życiu publicznym);
- rozwijania tożsamości narodowej i europejskiej (szacunek dla dziedzictwa narodowego i europejskiego, tradycji oraz kultury; ukazywanie wkładu narodowego w dziedzictwo ogólnoeuropejskie i odwrotnie);
- kształtowania tolerancji, poszanowania dla innych poglądów i odmienności kulturowej (kształcenie umiejętności nawiązywania kontaktów z przedstawicielami innych narodów oraz rozumienia specyfiki innych nacji; nauczanie szacunku dla podmiotowości każdego człowieka, pluralizm poglądów);
- samodzielnej aktywności edukacyjnej w duchu kształcenia ustawicznego (rozwijanie własnych zainteresowań, umiejętność samodzielnego zdobywania wiedzy ze środków masowego przekazu, samodoskonalenie i samorealizacja).

Główne założenia metodyczne programu to:

- 1) **nowoczesność** – tzn. kierowanie się w doborze oraz sposobie przedstawienia treści zasadą ich aktualności i atrakcyjności dla współczesnych nastolatków;
- 2) **odwoływanie się do wiedzy i doświadczeń ucznia**, do tego, co jest mu już znane. Ponieważ źródłem tej wiedzy bywa przeważnie jego najbliższe otoczenie, dowartościowywany jest związek młodego człowieka ze środowiskiem;
- 3) **połączenie wiedzy teoretycznej z praktyką**. Aktywnemu uczeniu się służą przeprowadzane w czasie lekcji ćwiczenia z podręczników, angażujące wszystkich uczniów w klasie. W związku z tym wskazane jest, aby nauczyciel oceniający osiągnięcia ucznia brał pod uwagę nie tylko opanowane przez niego treści, lecz również umiejętności, takie jak: współpraca z grupą, publiczne wystąpienia, aktywność na lekcji, styl wypowiedzi, obrona własnego zdania.

Opracowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej ramowy plan nauczania przewiduje dla przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” w klasach I–III gimnazjum łącznie 65 godzin zajęć lekcyjnych na trzy lata nauki. Odpowiada to dwóm latom nauki po jednej godzinie lekcyjnej tygodniowo. Istnieje wobec tego możliwość prowadzenia lekcji w pierwszej i drugiej klasie gimnazjum – lub w drugiej i trzeciej klasie. Z tego powodu podręcznik został przygotowany w dwóch częściach, tak aby można było korzystać z niego niezależnie od zaplanowanej siatki godzin.

Wszystkie treści programowe rozpisano w niniejszym programie na 52 lekcje – 27 w pierwszej części podręcznika oraz 25 w części drugiej. Pozostałe godziny lekcyjne powinny być wykorzystane na przeprowadzenie lekcji powtórzeniowych oraz testów i sprawdzianów. W zależności od możliwości i położenia szkoły kilka lekcji może odbyć się poza nią – w formie wycieczki do urzędu (np.: gminy, powiatu, pracy), sądu czy organizacji pozarządowej. Takie formy aktywizacji przypominają uczniom, że

przedmiot szkolny „wiedza o społeczeństwie” ma bardzo istotny związek z ich codziennym życiem.

Według koncepcji programu jeden temat przypada na jedną godzinę lekcyjną. Nauczyciel może jednak zmodyfikować tę propozycję i realizować niektóre tematy na dwóch, a nawet trzech godzinach lekcyjnych, zwłaszcza jeżeli w danym semestrze dyrektor szkoły przydzielił na wiedzę o społeczeństwie dodatkową godzinę.

Zasadniczym środkiem dydaktycznym proponowanym przez autorów są podręczniki z serii „Dziś i jutro” zawierające różnorodne zadania, np. pracę z tekstem źródłowym, infografiką, ilustracją, schematem, mapą.

W podręcznikach znajdują się ćwiczenia przeznaczone zarówno do pracy indywidualnej, jak i grupowej. Jako pomocnicze środki dydaktyczne proponuje się: Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, czasopisma młodzieżowe, środki audiowizualne (programy i fragmenty filmów odtwarzane na wideo i DVD, foliogramy, komputer – np. prezentacje multimedialne i internet), druki urzędowe, statut szkoły, encyklopedie, słowniki, atlas geograficzny i historyczny.

Program jest dostosowany do uczniów gimnazjum o zróżnicowanym poziomie rozwoju intelektualnego i emocjonalnego. Ćwiczenia angażują wszystkich uczniów w klasie, również tych, którzy zwykle w małym stopniu udzielają się na lekcji.

3. ZAŁOŻENIA ZAWARTE W PODSTAWIE PROGRAMOWEJ A PROGRAM AUTORSKI

Proponowany program nauczania przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” dla klas I–III gimnazjum zawiera treści programowe dotyczące wychowania obywatelskiego oraz treści związane z gospodarką. Te pierwsze zostają omówione w rozdziałach I–III każdej z książek, drugie zaś – w rozdziale IV poszczególnych części podręcznika.

Program zawiera wszystkie treści obowiązujące według podstawy programowej z 23 grudnia 2008 r. w nauczaniu przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” na poziomie gimnazjum.

W programie dla I części podręcznika „Dziś i jutro” zostały ujęte następujące treści nauczania, zawarte w założeniach programowych MEN:

- Podstawowe umiejętności życia w grupie (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Życie społeczne (podpunkty: 1, 2, 3, 4, 5),
- Współczesne społeczeństwo polskie (podpunkty: 1, 3),
- Być obywatelem (podpunkty: 1, 2, 3),
- Udział obywateli w życiu publicznym (podpunkty: 1, 2, 3, 5),
- Środki masowego przekazu (podpunkt 4),
- Wyborcy i wybory (podpunkty: 2, 3),
- Naród i mniejszości narodowe (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Patriotyzm dzisiaj (podpunkty: 1, 2, 3, 4, 5),
- Państwo i władza demokratyczna (podpunkty: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7),
- Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna (podpunkt 4),
- Gmina jako wspólnota mieszkaniowa (podpunkt 4),
- Praca i przedsiębiorczość (podpunkt 1),
- Gospodarka rynkowa (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Gospodarstwo domowe (podpunkty: 1, 2, 4),
- Pieniądz i banki (podpunkty: 1, 2, 3),
- Gospodarka w skali państwa (podpunkty: 1, 2, 3).

Ponadto treści programowe w części I podręcznika, w temacie „Ja, czyli kto?”, poszerzono o wiedzę z zakresu samopoznania. Chociaż są to treści pozaprogramowe, to jednak dzięki nim uczniom łatwiej będzie zrealizować programowe osiągnięcia i cele.

W programie dla II części podręcznika zostały zawarte następujące treści nauczania, obecne w założeniach programowych MEN:

- Współczesne społeczeństwo polskie (podpunkt 2),
- Udział obywateli w życiu publicznym (podpunkty: 1, 3, 4),
- Środki masowego przekazu (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Wyborcy i wybory (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Patriotyzm dzisiaj (podpunkt 2),
- Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna (podpunkty: 1, 2, 3),
- System wyborczy i partyjny (podpunkty: 1, 2, 3),

- Władza ustawodawcza w Polsce (podpunkty: 1, 2),
- Władza wykonawcza (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Władza sądownicza (podpunkty: 1, 2),
- Samorządy i ich znacznie (podpunkty: 1, 2),
- Gmina jako wspólnota mieszkańców (podpunkty: 1, 2, 3, 4, 5, 6),
- Samorząd powiatowy i wojewódzki (podpunkty: 1, 2, 3),
- Relacje Polski z innymi Państwami (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Integracja europejska (podpunkty: 1, 2, 3, 4, 5),
- Polska w Unii Europejskiej (podpunkty: 1, 2, 3),
- Współpraca i konflikty międzynarodowe (podpunkty: 1, 2),
- Problemy współczesnego świata. (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Praca i przedsiębiorczość (podpunkty: 1, 2, 3),
- Gospodarka rynkowa (podpunkt 1),
- Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Wybór szkoły i zawodu (podpunkty: 1, 2, 3, 4),
- Etyka w życiu gospodarczym (podpunkty: 1, 2, 3).

W podstawie programowej zawarte zostały następujące wskazówki dotyczące projektu edukacyjnego i roli nauczyciela w jego przeprowadzeniu:

Ze względu na stawiane cele, około 20 % treści określanych w podstawie programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego. Projekt powinien mieć charakter zespołowy; jednak poszczególne zadania mogą być realizowane indywidualnie. Wskazane jest, by uczeń uczestniczył w co najmniej jednym projekcie w każdym roku nauczania przedmiotu. Realizując projekt, uczeń:

- 1) *zdobywa wiedzę i umiejętności związane z przedmiotem projektu;*
- 2) *wybiera zagadnienie: problem lub działanie, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i założonymi celami projektu;*
- 3) *poszukuje sposobów zbadania i rozwiązania problemu oraz skutecznego przeprowadzenia założonego w projekcie działania;*
- 4) *organizuje własną pracę i współpracuje z innymi realizatorami projektu;*
- 5) *wytrwale i w przemyślany sposób dąży do realizacji zamierzonego celu;*
- 6) *przygotowuje i przeprowadza publiczną prezentację efektów projektu (na przykład na forum klasy, szkoły, gminy).*

W ramach projektu edukacyjnego wyróżnia się następujące etapy zajęć oraz zadania nauczyciela:

- 1) *wprowadzenie: nauczyciel przekazuje podstawy wiedzy na temat wybranego zagadnienia i pomaga uczniom zdobyć umiejętności umożliwiające przeprowadzenie projektu;*
- 2) *wybór problemu i formy działania: nauczyciel przedstawia możliwe tematy projektów lub pomaga uczniom w wymyśleniu ich własnych propozycji;*
- 3) *zaplanowanie pracy nad projektem i prezentacji końcowej: nauczyciel pomaga w stworzeniu planu działań i podziału zadań, w wyborze formy prezentacji końcowej, podaje kryteria oceniania;*
- 4) *realizacja zaplanowanych działań: nauczyciel konsultuje i akceptuje realizację kolejnych etapów zadania;*
- 5) *publiczna prezentacja efektów: nauczyciel stwarza możliwość publicznej prezentacji efektów projektu oraz go ocenia.*

Aby spełnić wymóg podstawy programowej, do programu wprowadzono następujące uczniowskie projekty edukacyjne:

Dziś i jutro. Część 1:

- Czy autorytety są wśród nas? (rozdział I),
- O mojej szkole (rozdział I),
- Miejsce, w którym żyjemy (rozdział II),
- Polska niepodległa – święto niepodległości (rozdział II),
- Mniejszości narodowe w Polsce (rozdział II),
- Demokracja dawniej i dziś (rozdział III),

- Młodzi przeciw korupcji (rozdział III),
- Euro - pieniądź zjednoczonej Europy (rozdział IV),
- Jestem konsumentem (rozdział IV).

Dziś i jutro. Część 2:

- Polskie konstytucje (rozdział I),
- Wybory – nasza świadoma decyzja (rozdział I),
- Władze mojej miejscowości (rozdział II),
- Przyjazny urząd (rozdział II),
- Dzień europejski (rozdział III),
- Konflikty współczesnego świata (rozdział III),
- Wybieramy szkołę i przyszły zawód (rozdział IV),
- Na własny rachunek (rozdział IV).

4. MATERIAŁ NAUCZANIA ORAZ CELE EDUKACYJNE

Proponowany materiał został rozplanowany na kolejne godziny w trakcie nauki w gimnazjum. Autorzy sugerują nauczanie według tak ustalonej kolejności, aby uczniowie stopniowo zapoznawali się z coraz trudniejszymi i bardziej skomplikowanymi zagadnieniami oraz by treści te były w pewnym stopniu skorelowane z nauczaniem innych przedmiotów gimnazjalnych, tworząc w ten sposób blokową formę edukacji.

Zasadę stopniowania trudności, stanowiącą jedną z podstaw nauczania, najlepiej zilustrować przykładem z części I programu. W pierwszej części podręcznika nauczanie rozpoczyna się od poznawania własnej osoby i najbliższego otoczenia oraz od ukazania funkcji, jakie człowiek spełnia w społeczeństwie. W następnym rozdziale opisuje się wielkie zbiorowości, takie jak naród i społeczeństwo. Rozdział III charakteryzuje państwo i różne ustroje polityczne. Natomiast rozdział IV poświęcony jest zagadnieniom z zakresu gospodarki.

CZĘŚĆ PIERWSZA

Rozdział I. Ja i moje otoczenie

1. Ja, czyli kto?
2. Człowiek istotą społeczną
3. Porozumiewamy się
4. Nie taki konflikt straszny
5. Grupy społeczne
6. Życie szkoły
7. Normy i zasady

Rozdział II. Naród i społeczeństwo

1. Mój udział w życiu społecznym
2. Razem stanowimy naród
3. Od patriotyzmu do szowinizmu
4. Mniejszości narodowe
5. Społeczeństwo i hierarchia społeczna
6. Polskie społeczeństwo

Rozdział III. Państwo

1. Po co ludziom państwo?
2. Ustroje polityczne
3. Demokracja
4. Zalety i wady demokracji
5. Społeczeństwo obywatelskie
6. Organizacje pozarządowe
7. Patologie w państwie demokratycznym

Rozdział IV. Mój udział w życiu gospodarczym

1. Po co ludziom pieniądze?
2. ABC gospodarki
3. Ekonomia w moim domu
4. Podatki i budżet państwa
5. System bankowy
6. Giełda papierów wartościowych
7. Ożywienie gospodarcze i kryzys

Rozdział I. Ja i moje otoczenie

Uczniowie – dzięki treściom rozdziału I w pierwszej części podręcznika – mają możliwość „uczenia się samych siebie”; poznają elementy tożsamości człowieka i analizują własne pozytywne i negatywne cechy. Dowiadują się m. in., jakie są potrzeby oraz style życia. Dzięki rozdziałowi I uczniowie potrafią świadomie posługiwać się zdobytymi umiejętnościami nie tylko w relacjach z innymi ludźmi, lecz także w zrozumieniu siebie. Po lepszym poznaniu samego siebie i zrozumieniu własnego postępowania uczeń poznaje mechanizmy życia zbiorowego.

Celem tej części programu jest uzmysłowienie uczniom:

- czym jest tożsamość oraz jaka jest rola właściwej samooceny w życiu człowieka,
- jakie są różne style życia,
- w jakim stopniu można i należy kierować swoim życiem,
- czym jest autorytet,
- dlaczego człowiek jest istotą społeczną,
- jakie więzi łączą członków różnych grup,
- że każdy z nich pełni wiele ról społecznych i jakie są tego konsekwencje,
- jakie są rodzaje grup społecznych,
- więzi łączących ich z własną klasą oraz z innymi grupami rówieśniczymi.

Ta część programu ma również uświadomić uczniom, jak ważne jest opanowanie następujących umiejętności:

- skutecznej komunikacji, np. prowadzenia rozmowy,
- przygotowywania publicznych wystąpień i dyskusji,
- rozwiązywania konfliktów w życiu codziennym,
- prowadzenia negocjacji.

Program kształtuje u uczniów umiejętności, które ułatwiają im wzajemne poznanie się i zintegrowanie w klasie, a w dalszej przyszłości – szybszą adaptację w nowych sytuacjach życiowych. W rozdziale I znajdują się ćwiczenia „na forum klasy” pomagające rozwinąć te umiejętności.

Kolejne cele tej części programu to:

- poznanie przez uczniów struktury szkoły,
- uświadomienie uczniom ich praw i obowiązków szkolnych,
- zachęcanie uczniów do uczestniczenia w życiu szkoły oraz rozwijania własnych zainteresowań,
- przedstawienie zalet pracy zespołowej.

Służyć to powinno jak najwcześniejszemu przekazaniu uczniom wiedzy o życiu szkolnym, którą będą mogli zastosować w praktyce i uczynić częścią własnego doświadczenia.

Rozdział II. Naród i społeczeństwo

Kolejnym etapem prezentacji wiedzy o społeczeństwie jest nakreślenie szerszego kontekstu życia społecznego, w którym uczeń uczestniczy.

Uczniowie, po zapoznaniu się z treścią rozdziału II części pierwszej podręcznika, powinni mieć świadomość:

- więzi łączących ich ze społecznością lokalną, regionalną, narodową, a także z innymi narodami,
- specyfiki narodu polskiego,
- istnienia mniejszości narodowych w Polsce i ich praw,
- więzi łączących przedstawicieli Polonii z narodem i państwem polskim,

- czym jest ojczyzna oraz jak można działać na jej rzecz,
- różnicy między patriotyzmem a nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem,
- istoty stereotypu i konsekwencji stereotypowego myślenia,
- zróżnicowania społeczeństwa (hierarchii społecznej i podziału na klasy i warstwy społeczne).

Rozdział III. Państwo

Na podstawie informacji zawartych w tym bloku tematycznym uczeń będzie potrafił ocenić relacje między władzą państwową a obywatelami w różnych systemach politycznych. Rozdział III zakłada także poznanie przez uczniów niektórych zorganizowanych form życia publicznego oraz wskazanie możliwości uczestnictwa w nim.

Szczegółowe cele tej części programu są następujące:

- zrozumienie przez uczniów istoty państwa i jego funkcji,
- zrozumienie, czym jest obywatelstwo (w odróżnieniu od narodowości) i jakie są sposoby jego nabywania,
- poznanie rodzajów ustrojów państwowych i form rządów,
- poznanie przez uczniów pojęć *monarchia* i *republika* oraz przykładów państw będących monarchiami i republikami,
- zrozumienie, jakie jest miejsce jednostki w systemach: demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym,
- rozpoznawanie podstawowych procedur demokratycznych,
- zaznajomienie z różnicami pomiędzy demokracją bezpośrednią a przedstawicielską oraz większością a konstytucyjną,
- zapoznanie z patologiami występującymi w państwie demokratycznym, w tym w Polsce,
- zrozumienie przez uczniów, w czym wyraża się postawa obywatelska i jakie są cnoty obywatelskie,
- przedstawienie form udziału obywateli w życiu publicznym,
- przybliżenie znaczenia i funkcji organizacji pozarządowych: fundacji i stowarzyszeń.

Rozdział IV. Mój udział w życiu gospodarczym

Wiedza przedstawiona uczniom w tej części programu dotyczy kilku elementarnych zagadnień z zakresu ekonomii. Celem rozdziału IV jest również przybliżenie uczniom zasad, jakimi rządzi się gospodarka wolnorynkowa w Polsce, a tym samym – danie im możliwości świadomego i aktywnego uczestniczenia w życiu gospodarczym.

Celem części IV programu jest przybliżenie uczniom następującej problematyki:

- po co ludziom potrzebne są pieniądze,
- jakie są funkcje pieniądza,
- na czym polega funkcjonowanie gospodarki,
- jak należy ekonomicznie gospodarować budżetem domowym,
- jakie są prawa konsumenta.

Kolejne cele szczegółowe zawierają się w poznaniu i zrozumieniu przez uczniów następujących zagadnień:

- polskiego systemu podatkowego i struktury budżetu państwa,
- systemu pieniężny w Polsce i zachodzących w nim zmian,
- funkcjonowania Narodowego Banku Polskiego i innych banków,
- działania giełdy papierów wartościowych, mechanizmów powstawania kryzysu i ożywienia gospodarczego oraz ich skutków społecznych i indywidualnych na przykładzie Polski (poprzez ukazanie związku podaży i popytu z ożywieniem lub kryzysem gospodarczym, wyjaśnienie terminów: *inflacja*, *recesja*),
- pojęć: *dochód narodowy*, *produkt krajowy brutto* oraz wielkości PKB w Polsce na tle innych krajów Europy i świata.

CZĘŚĆ DRUGA

Rozdział I. System polityczny państwa polskiego

1. Konstytucja
2. Sejm i senat
3. Rząd i prezydent
4. Władza sądownicza
5. Idziemy na wybory
6. Partie polityczne
7. Mass media i opinia publiczna
8. Służba publiczna

Rozdział II. Samorządna Rzeczpospolita

1. Władza centralna a samorząd terytorialny
2. Samorząd gminny
3. Samorząd powiatowy
4. Samorząd wojewódzki
5. Jak załatwić sprawę w urzędzie?

Rozdział III. Polska i świat

1. Polska polityka zagraniczna
2. Integracja europejska
3. Polska w organizacjach międzynarodowych
4. Organizacja Narodów Zjednoczonych
5. Konflikty międzynarodowe
6. Problemy współczesnego świata

Rozdział IV. Moja przyszłość zawodowa

1. Wybór szkoły i zawodu
2. Rynek pracy
3. Moja pierwsza praca
4. Pracownik i jego prawa
5. Jak założyć własną firmę?
6. Etyka życia gospodarczego

Rozdział I. System polityczny państwa polskiego

Ta część programu ma przybliżyć uczniom podstawowe fakty dotyczące funkcjonowania państwa polskiego. Jej realizacja powinna służyć przygotowaniu uczniów do aktywnego uczestniczenia w życiu publicznym.

Szczegółowe cele edukacyjne to:

- poznanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jako ustawy zasadniczej regulującej życie mieszkańców Polski (przedstawienie roli tego dokumentu w państwie demokratycznym, a także najważniejszych zasad konstytucji – m.in. trójpodziału władzy oraz praw i obowiązków obywateli),
- poznanie i zrozumienie podstawowych kompetencji władzy ustawodawczej i wykonawczej – sejmu, senatu, rządu i prezydenta,
- przedstawienie, w jaki sposób wybierani są posłowie, senatorowie oraz prezydent, jak tworzona jest koalicja parlamentarna, jak dochodzi do wyłonienia rządu przez parlament, jak uchwalane są ustawy,
- zrozumienie istoty prawa (jakie ma ono źródła i dlaczego prawa należy przestrzegać),
- poznanie i zrozumienie podstawowych kompetencji władzy sądowniczej (poprzez ukazanie struktury sądownictwa w Polsce),
- przedstawienie rodzajów procesów sądowych oraz zasad obowiązujących podczas procesu,
- poznanie przez uczniów celów i zadań administracji centralnej i terenowej oraz celów, zadań i struktury służby cywilnej,
- wyjaśnienie uczniom roli partii politycznych w systemie demokratycznym oraz różnic między nimi (prawica, lewica, centrum),
- opis polskiej sceny politycznej,
- zaznajomienie uczniów z instytucją wyborów (samorządowych, parlamentarnych, prezydenckich) i uświadomienie im potrzeby brania w nich udziału,

- uświadomienie uczniom znaczenia opinii publicznej i wpływu mass mediów na działalność władz oraz kształt życia publicznego w państwach demokratycznych.
- opisanie pozytywnych i negatywnych stron działania mediów,
- wyjaśnienie, czemu służy i jak działa reklama,
- dowiedzenie się, jak zdobywać informacje,
- opanowanie umiejętności odróżniania opinii od faktów.

Rozdział II. Samorządna Rzeczpospolita

Reforma samorządowa przeprowadzona w 1999 r. sprawiła, że Polska, dotąd państwo silnie scentralizowane, stała się krajem, w którym coraz szersze kompetencje mają samorządy gminne, powiatowe i wojewódzkie.

Ta część programu ma na celu poznanie i zrozumienie przez uczniów:

- relacji między władzą państwową a władzami samorządowymi (zasada pomocniczości, pojęcie decentralizacji),
- samorządności jako cechy państwa demokratycznego,
- trybu wyborów przedstawicieli społeczności lokalnych i regionalnych do władz samorządowych i ich kadencyjności,
- struktury władz samorządowych,
- kompetencji władz gminy, powiatu i województwa,
- źródeł finansowania samorządów lokalnych i sposobów rozporządzania przez nie własnymi środkami,
- sposobów załatwiania spraw w urzędzie gminy i powiatu oraz wypełniania druków urzędowych,
- znaczenia nowoczesnych środków technicznych (np. internetu), umożliwiających załatwianie spraw urzędowych.

Rozdział III. Polska i świat

Rozdział III zapoznaje uczniów z kierunkami polityki zagranicznej Polski oraz uzmysławia im potrzebę współpracy międzynarodowej we współczesnym świecie.

Szczegółowe cele edukacyjne są następujące:

- zapoznanie uczniów z formami współpracy międzynarodowej i zasadami prowadzenia polityki zagranicznej oraz głównymi kierunkami polskiej polityki zagranicznej,
- przedstawienie procesu integracji europejskiej, głównych organów Unii Europejskiej oraz korzyści z przystąpienia Polski do Unii,
- wymienienie celów członkostwa Polski w różnych organizacjach międzynarodowych, przede wszystkim w NATO,
- opis Organizacji Narodów Zjednoczonych, wskazanie głównych organów, celów i zasad działania ONZ,
- scharakteryzowanie UNESCO jako organizacji zajmującej się koordynacją współpracy międzynarodowej w zakresie oświaty, nauki i kultury,
- przedstawienie najważniejszych konfliktów międzynarodowych oraz zagrożeń z nimi związanych (uchodźcy, terroryzm),
- uzmysłowienie uczniom problemów współczesnego świata – podziału na bogate i biedne kraje, skutków globalizacji.

Rozdział IV. Moja przyszłość zawodowa

Celem edukacyjnym tego bloku tematycznego jest zapoznanie uczniów z realiami rynku pracy w Polsce.

Cele szczegółowe są następujące:

- wskazanie na związek pomiędzy odpowiednim wykształceniem a wykonywanym zawodem,
- zaprezentowanie katalogu zawodów oraz umiejętności niezbędnych do ich wykonywania,
- przedstawienie warunków pracy i innych zagadnień związanych z zatrudnieniem,
- uświadomienie uczniom specyfiki lokalnego rynku pracy, znajdujących się w najbliższej okolicy zakładów pracy, a także zapotrzebowania na określone zawody i osoby z konkretnym wykształceniem,
- ukazanie im możliwości szukania zatrudnienia poza miejscem zamieszkania, a także – w kontekście globalizacji i integracji europejskiej – poza granicami kraju,
- zapoznanie uczniów z typowymi procedurami obowiązującymi w ubieganiu się o pracę, takimi jak: sporządzanie list motywacyjnego i CV, wypełnianie kwestionariusza osobowego, rozmowa kwalifikacyjna, testy kwalifikacyjne,
- opisanie praw, które posiada pracownik, zawartych w kodeksie pracy, oraz wskazanie na rolę związków zawodowych oraz Państwowej Inspekcji Pracy,

- poznanie przez uczniów rodzajów podmiotów gospodarczych występujących w gospodarce rynkowej (m.in.: firmy jednoosobowe, spółka cywilna, spółka z o.o., spółka akcyjna),
- poznanie przez uczniów warunków sprzyjających rozpoczynaniu własnej działalności gospodarczej, procedur obowiązujących przy jej rejestracji oraz pomocnych w tym źródeł informacji,
- uzmysłowienie, jakie predyspozycje osobowościowe powinna mieć osoba prowadząca własną firmę,
- uświadomienie uczniom konieczności przestrzegania zasad etycznych w życiu gospodarczym, przedstawienie im katalogu takich zasad oraz najczęstszych przykładów ich łamania (korupcja, fałszowanie jakości produktów i usług, praca „na czarno”, tzw. „szara strefa”, nieuczciwa konkurencja),
- zapoznanie uczniów z problemem bezrobocia, z jego przyczynami i społecznymi skutkami.

5. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW

Procedury te powinny umożliwić uczniom uczestniczącym w procesie edukacyjnym wszechstronny rozwój osobowy. Wskazane jest więc, by dobierając strategie dydaktyczne, uwzględnić cztery podstawy współczesnej edukacji, według których należy uczyć się, by:

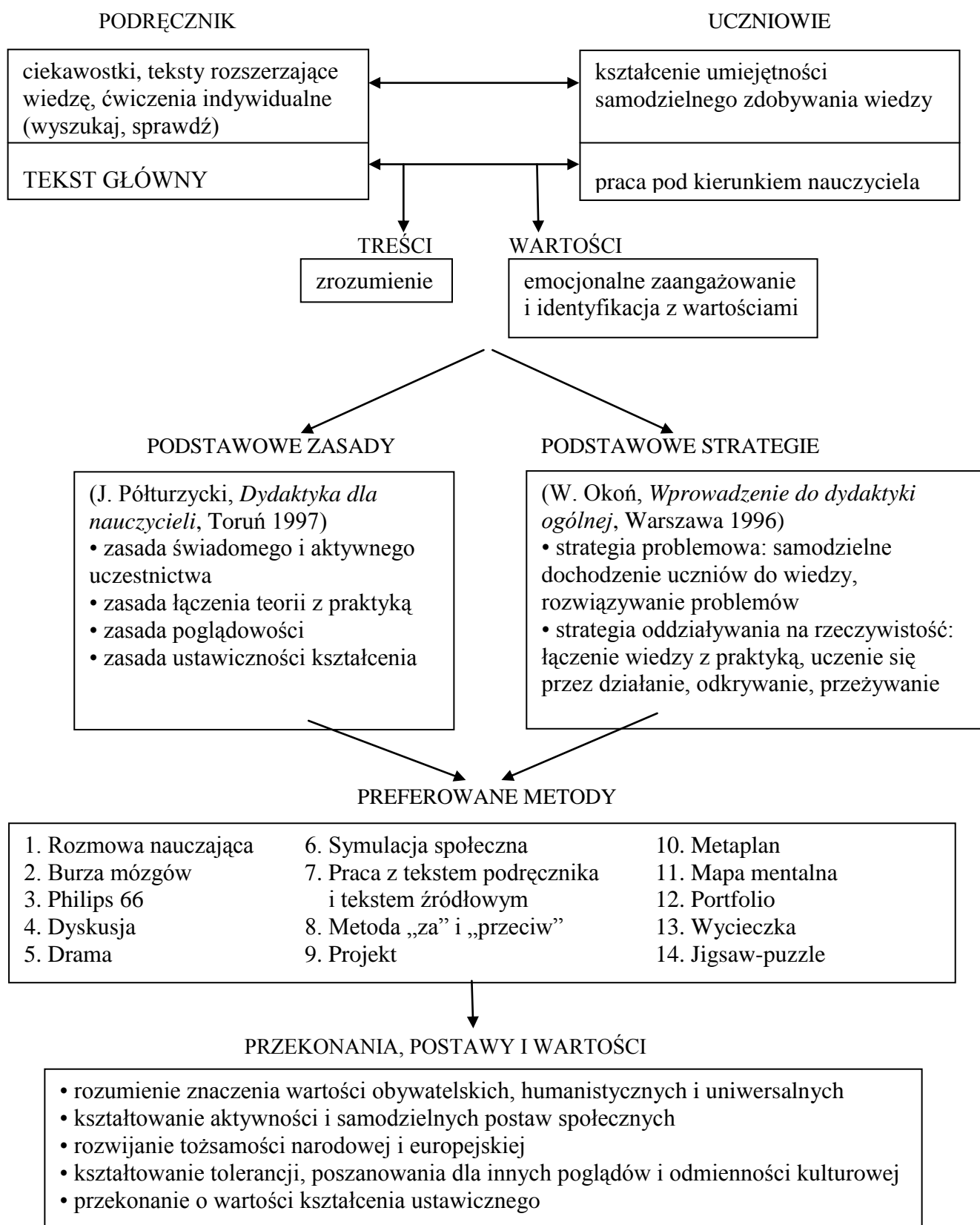
- przez całe życie dążyć do wiedzy i doskonalić sposoby jej przyswajania;
  - działać, nabywając umiejętności, kwalifikacje oraz kompetencje społeczne i zawodowe;
  - umieć żyć we wspólnocie rodzinnej, szkolnej, środowiskowej, narodowej;
  - być, tzn. rozwijać ciało i umysł, inteligencję, wrażliwość, poczucie estetyki, odpowiedzialność, duchowość.
- Bardzo ważne jest również odpowiednie dostosowanie procedur do pracy z uczniem zdolnym oraz uczniem mającym trudności w nauce.

Podręczniki do przedmiotu „wiedza o społeczeństwie”, przekazujące wszystkie niezbędne wiadomości wymienione w podstawie programowej, nie muszą ograniczać się jedynie do podstawowej wiedzy na konkretne tematy. Tekst główny powinien być obudowany licznymi dodatkowymi informacjami i ćwiczeniami mającymi na celu:

- zainteresowanie uczniów tematyką lekcji,
- rozszerzenie wiadomości podstawowych,
- rozwijanie umiejętności samodzielnego zdobywania wiedzy oraz rozwiązywania problemów i załatwiania spraw, np. w urzędzie.

Istotną funkcję pełnią tu ćwiczenia, w których uczeń musi zinterpretować konkretną sytuację, przedstawione dane i sam wyciągnąć wnioski. Wiedza nie jest podana mu wtedy bezpośrednio, lecz w sposób problemowy. Dlatego tekst główny podręcznika napisanego na podstawie niniejszego programu powinien stanowić jedynie bazę dla nauczyciela i uczniów do dalszego procesu dydaktycznego, zmierzającego nie tylko do przyswojenia prezentowanych treści, lecz także ich **zrozumienia** i emocjonalnego **zaangażowania** w towarzyszące tematowi wartości. Efektem dobrze zorganizowanej pracy na lekcji będzie wykształcenie pożądanых przekonań i postaw oraz identyfikacja uczniów z wartościami.

Niezwykle ważną rolę w procesie kształcenia powinien odgrywać nauczyciel, który przez własną aktywność i odpowiednie przygotowanie lekcji – odniesienie tematyki do zagadnień lokalnych i bliskich życiu codziennemu uczniów, do ich zainteresowań i potrzeb obywatelskich – oraz przez nawiązanie współpracy z lokalnymi instytucjami samorządowymi (np. radą dzielnicy, radą gminy), a także organizacjami pozarządowymi i sądowymi funkcjonującymi w miejscowym środowisku – zainteresuje uczniów prezentowaną tematyką, przekona ich do wagi nauczanych zagadnień i zachęci do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Zadaniem nauczyciela jest wyjaśnianie podejmowanych kwestii – jeśli to możliwe – przez podawanie przykładów i odwoływanie się do konkretnych sytuacji życiowych, a następnie poszukiwanie wraz z uczniami pragmatycznych sposobów rozwiązywania problemów (np. do kogo się należy udać z daną sprawą, jak sporządzić podanie itp.).

Koncepcja programu i serii wydawniczej zakłada nie tylko nauczanie zagadnień wymienionych w podstawie programowej i przekazywanie szczegółowej wiedzy, lecz także kształtowanie postaw. Pozytywny stosunek uczniów do danego przedmiotu zależy od trafnego doboru metod i form kształcenia, wśród których należy uwzględnić obserwację jako podstawowy sposób zdobywania informacji (pokaz, wycieczki, wizualne środki dydaktyczne – np. prezentacje multimedialne), metody żywego słowa, poznawanie i rozumienie tekstu oraz inne metody aktywizujące. Dlatego w podręcznikach serii „Dziś i jutro” na szeroką skalę będą wykorzystywane: dyskusja, metoda „za” i „przeciw” oraz symulacja społeczna. Służą one praktycznemu przygotowaniu uczniów do życia w społeczeństwie. Metody podające – wykład, rozmowa nauczająca (pogadanka) – ograniczone są do minimum. Praca z podręcznikiem obejmuje zarówno ćwiczenia kształcące różnorodne umiejętności, jak i ćwiczenia odtwórcze (zwłaszcza testowe), w których uczeń musi wykazać się wiedzą bądź zrozumieniem przeczytanego tekstu. Zadania testowe są jedną z form przygotowania uczniów do egzaminu gimnazjalnego.

Zróżnicowanie stosowanych metod dydaktycznych jest uwarunkowane odmiennością poszczególnych zagadnień omawianych w ramach przedmiotu „wiedza o społeczeństwie”. Ma to związek z zasadą koniecznej odpowiedniości metod i treści nauczania.

Rozmowa nauczająca (pogadanka)

Tę metodę stosuje się na początku godziny lekcyjnej jako wprowadzenie do tematyki zajęć. Istotną rolę odgrywa tutaj nauczyciel, który:

- akcentuje najistotniejsze zagadnienia z przeczytanego tekstu (wyróżnione w każdym temacie pogrubioną czcionką),
- wyraźnie oddziela treści istotne od nieistotnych podczas formułowania definicji,
- sprawdza stopień zapoznania się uczniów z tekstem i jego zrozumienie.

Rozmowa nauczająca powinna poprzedzać przeprowadzanie ćwiczeń w grupach. Aby spełniła ona swoją rolę, oprócz poprawności merytorycznej musi być dostosowana do poziomu uczniów.

Przykłady tematów, do których realizacji można wykorzystać rozmowę nauczającą:

- Razem stanowimy naród.
- Mniejszości narodowe.
- Po co ludziom pieniądze?
- Po co ludziom państwo?
- Władza centralna a samorząd terytorialny.
- Partie polityczne.
- Polska polityka zagraniczna.
- Pracownik i jego prawa.

Burza mózgów

Burza mózgów to metoda zespołowego rozwiązywania problemów. Składa się ona z dwóch etapów. Najpierw zapisuje się (np. na tablicy) wszystkie pomysły uczniów, nawet najbardziej zaskakujące. Podczas drugiego etapu wspólnie dokonuje się selekcji i oceny poszczególnych propozycji.

Dzięki tej metodzie młodzież rozwija swoją wyobraźnię. Burza mózgów często przeprowadzana jest w sposób spontaniczny, nierzadko towarzyszy jej humor, co może być czynnikiem pobudzającym do aktywności nawet uczniów niechętnie zabierających głos.

Podczas przeprowadzania burzy mózgów trzeba przestrzegać następujących zasad dyskusji w grupie:

- gdy jedna osoba mówi, pozostałe jej słuchają i nie przerywają,
- nie należy źle oceniać osoby wypowiadającej się,
- jedna osoba nie powinna mówić zbyt długo, żeby wystarczyło czasu na wypowiedzi innych,
- należy uzasadniać swoje opinie.

Zaletą tej metody dydaktycznej jest możliwość modyfikowania cudzych pomysłów oraz podawanie innych na zasadzie skojarzenia. W ramach burzy mózgów nie można nigdy pominąć etapu drugiego – wyboru najlepszych rozwiązań.

Przykład tematu, który może być realizowany przy wykorzystaniu burzy mózgów:

- Po co ludziom państwo?

Sposób realizacji na przykładzie tematu „Po co ludziom państwo?” (temat zostanie opracowany w podręczniku „Dziś i jutro. Część 1”)

1. Nauczyciel poleca uczniom zastanowić się, czy dostrzegają potrzebę istnienia zorganizowanego państwa. Informuje, że zagadnienie to zostanie przeanalizowane metodą burzy mózgów.
2. Uczniowie, nie konsultując się między sobą, podają argumenty uzasadniające konieczność istnienia państwa lub ją podważające. Wszystkie propozycje zapisywane są na tablicy.
3. Drugim etapem burzy mózgów jest analiza zgromadzonych pomysłów. Uczniowie wspólnie zastanawiają się, które z nich są najtrafniejsze. W celu ułatwienia wyboru można przeprowadzić głosowanie.
4. Na zakończenie uczniowie wraz z nauczycielem podsumowują dyskusję, wyciągając wnioski i ustalając, czy istnienie zorganizowanego państwa przynosi społeczeństwu więcej korzyści czy też zagrożeń.

Dzięki analizie korzyści lub negatywnych skutków, związanych z funkcjonowaniem państwa, uczniowie mogą ocenić, czy jest ono potrzebne.

Philips 66

Innym przykładem techniki grupowego rozwiązywania problemów jest **Philips 66**. Polega ona na intensywnej pracy nad zadaną kwestią w sześciuosobowych zespołach przez 6 minut. Po upływie czasu grupy spotykają się na wspólnej sesji, gdzie przedstawiane są wszystkie pomysły. Następnie uczniowie ponownie pracują w małych zespołach. Tam koncepcje są uzupełniane i dyskutowane, po czym odbywa się kolejna sesja zbiorowa, na której przedstawiciele grup po raz kolejny prezentują wyniki swojej pracy. Proces ten powtarza się aż do osiągnięcia rezultatów zadowolających większość klasy.

Dyskusja

Duża część zadań zamieszczonych w obu częściach podręczników, napisanych na podstawie niniejszego programu, została oparta na tej metodzie.

W części ćwiczeń, które są specjalnie oznaczone, dyskusja prowadzona jest **na forum klasy**. Każdy uczeń ma prawo zabrać głos, pamiętając o zasadach rzeczowej dyskusji i kreatywnej roli burzy mózgów.

W tej wersji dyskusji nauczyciel pilnuje:

- kulturalnego przebiegu rozmowy,
- by uczniowie rozmawiali wyłącznie na zadany temat.

Nauczyciel również może uczestniczyć w dyskusji i wypowiadać swoje opinie, czasami kontrowersyjne, by w ten sposób zaktywizować uczniów. Szczególnej uwagi wymagają osoby, które zazwyczaj nie zabierają głosu na lekcjach. Wskazane jest, by nauczyciel zwracał się do nich bezpośrednio, pytając, co sądzą na dany temat.

Na zakończenie dyskusji nauczyciel powinien przedstawić wnioski z przebiegu rozmowy. W wielu ćwiczeniach poglądy uczniów będą zapisywane na tablicy, co ułatwi dokonanie podsumowania.

Drugim rodzajem dyskusji jest **dyskusja panelowa**. Przeprowadzają ją wybrani uczniowie, pełniący funkcję ekspertów w wybranej dziedzinie. Na początku kolejno wygłaszają oni na forum klasy przygotowane referaty. Następną fazą jest dyskusja między ekspertami, której przysłuchuje się publiczność (pozostali uczniowie). Potem do rozmowy włączają się obserwatorzy, zadając pytania poszczególnym ekspertom. Często określa się maksymalny czas wypowiedzi, aby głos mogło zabrać jak najwięcej osób.

Nauczyciel odgrywa rolę moderatora (osoby prowadzącej). Na początku formułuje temat spotkania, przedstawia panelistów, a podczas zadawania pytań ekspertom udziela głosu osobom z publiczności oraz czuwa nad rzeczowym przebiegiem dyskusji – jeżeli to konieczne, kieruje rozmowę na właściwy tor. Na zakończenie nauczyciel przedstawia najważniejsze wnioski ze spotkania. Moderatorem może również być odpowiednio przygotowany uczeń, jeżeli nauczyciel uzna, że wykona on zadanie właściwie i będzie w stanie opanować stres.

Przykłady tematów, do których omówienia można wykorzystać dyskusję, w tym dyskusję panelową:

- Ja, czyli kto?
- Człowiek istotą społeczną.
- Od patriotyzmu do szowinizmu.
- Władza sądownicza.
- System bankowy.
- Idziemy na wybory.
- Mass media i opinia publiczna.
- Polska w organizacjach międzynarodowych.

Sposób realizacji na przykładzie tematu „Ja, czyli kto?” (temat zostanie opracowany w podręczniku „Dziś i jutro. Część 1”)

1. Jako przykład dyskusji może posłużyć ćwiczenie typu „na forum klasy”, dotyczące najczęstszych ludzkich wad. Powinno ono zostać przeprowadzone po omówieniu tematu „Ja, czyli kto?”, aby w jak największym stopniu wykorzystać informacje zdobyte na lekcji.
2. W pierwszym etapie dyskusji uczniowie podają negatywne cechy, które – ich zdaniem – najczęściej można zaobserwować u ludzi. Wybrana osoba zapisuje wymieniane wady po lewej stronie tablicy.
3. Kolejny wyznaczony uczeń zapisuje przy każdej z wad propozycje jej zwalczania, zgłaszane przez pozostałych uczniów. Każda sugestia jest najpierw w toku dyskusji poddawana ocenie i dopiero po zaakceptowaniu przez grupę zostaje zapisana na tablicy. Nauczyciel czuwa nad właściwym przebiegiem dyskusji, nie ingerując jednak bezpośrednio w dokonywane przez uczniów wybory.
4. Trzeci etap to wybór wady, którą najtrudniej jest zwalczyć. Kilka osób przedstawia swoje propozycje negatywnych cech (spośród wymienionych wcześniej i znajdujących się na tablicy), a następnie uzasadnia swój wybór. W dalszej kolejności przeprowadzana jest dyskusja – każdy może zgłosić wątpliwości lub przedstawić kolejne argumenty za wyborem konkretnej wady. Na zakończenie odbywa się głosowanie.
5. Nauczyciel przedstawia wnioski z dyskusji, oceniając wybory dokonane przez uczniów oraz wykorzystaną argumentację. Zgłasza też ewentualne uwagi dotyczące przebiegu dyskusji i przestrzegania przez uczniów jej zasad.

Dyskusja na temat najczęstszych ludzkich wad kształci u uczniów umiejętność oceny różnych zachowań, pozwala dostrzec potrzebę poznawania samego siebie oraz wzbudzić chęć samodoskonalenia. Uczy też samokrytycyzmu.

Przykładowe wady i sposoby ich zwalczania

Wada	Sposób zwalczania
Lenistwo	Samomobilizacja – sporządzenie planu dnia i dbanie o jego przestrzeganie
Mało atrakcyjny wygląd	Ćwiczenia fizyczne, prowadzenie zdrowego trybu życia, dobrze dobrany ubiór
Nieśmiałość	Poszerzanie grona kolegów i przyjaciół, lektura książek psychologicznych poświęconych temu problemowi, samodzielne trenowanie wystąpień publicznych
Gadatliwość	Pisanie dziennika lub pamiętnika w celu przelania swoich myśli na papier, lektura książek poświęconych komunikacji międzyludzkiej
Niecierpliwość	Słuchanie muzyki relaksacyjnej
Skłonność do nałogów	Wizyta w poradniach zajmujących się pomocą osobom uzależnionym
Kłótność	Unikanie sytuacji oraz osób wywołujących stres
Łakomstwo	Uświadomienie sobie skutków złego odżywiania się, spożywanie warzyw i owoców oraz innych produktów niskokalorycznych

Przykładowe uzasadnienie wyboru cechy podczas trzeciego etapu dyskusji

Wadą najtrudniejszą do zwalczania, a jednocześnie dość powszechną, jest kłótność. Nielatwo się jej pozbyć, ponieważ trafiamy na wiele osób mających tę cechę i czasami nawet jej nie zauważamy. Próbujemy za wszelką cenę udowodnić swoje racje, nie zawsze czyniąc to w sposób kulturalny.

Drama

Ta metoda aktywizująca umożliwia przyswajanie wiedzy poprzez zabawę i działanie. Jak wskazuje sama nazwa, drama ma związek z teatrem, z aktorstwem. Jej celem jest wczucie się w emocje, poglądy

i zachowania osób, których role są odgrywane. W dramie można wykorzystać, podobnie jak w burzy mózgów, naturalną spontaniczność uczniów oraz ich chęć do aktywnego działania.

Drama rozwija:

- wyobraźnię,
- pomysłowość,
- zdolności artystyczne,
- empatię,
- tolerancję,
- motorykę ciała,
- umiejętność rozróżniania emocji i ich okazywania lub ukrywania, znajomość rozmaitych ról społecznych.

W ramach dramy można wyodrębnić kilka technik. Należą do nich: stop-klatka, wejście w rolę, inscenizacja improwizowana, udawana fotografia, zabawa w muzeum, wywiad oraz rzeźba.

Przykład tematu, do którego omówienia można wykorzystać metodę dramy:

- Człowiek istotą społeczną.

Symulacja społeczna

Kolejna z metod – symulacja społeczna – polega na zdobywaniu wiedzy w sposób praktyczny w warunkach zbliżonych do rzeczywistych, odtwarzanych w sytuacji szkolnej. W symulacji społecznej dba się o przedstawienie jakiegoś fragmentu rzeczywistości społecznej, co odróżnia ją od dramy, w której można kreować własny świat. Przedmiotem symulacji mogą być zdarzenia ważne w życiu jednostki, społeczeństwa czy kraju, np.: rozmowa kwalifikacyjna w sprawie pracy, przebieg demokratycznych wyborów, klęska żywiołowa.

Przykłady tematów, do których realizacji można wykorzystać symulację społeczną:

- Ekonomia w moim domu.
- Giełda papierów wartościowych.
- Idziemy na wybory (symulacja wyborów do samorządu uczniowskiego).
- Rynek pracy.

Sposób realizacji na przykładzie tematu „Ekonomia w moim domu” (temat zostanie opracowany w podręczniku „Dziś i jutro. Część 1”)

1. Na polecenie nauczyciela uczniowie zapoznają się z tekstem ćwiczenia „moim zdaniem”, zawierającym szczegółowy opis przykładowego budżetu domowego polskiej rodziny.
2. Uczniowie wykonują kolejne polecenia zamieszczone w ćwiczeniu. Na początku sumują wymienione w tekście dochody oraz wydatki i obliczają różnicę między nimi. Następnie dzielą wydatki na stałe i zmienne. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonanych obliczeń.
3. Wybrana osoba udziela odpowiedzi na pytanie, czy rodzinę opisaną w tekście stać na utrzymanie psa. Korzysta przy tym z wykonanych przez siebie obliczeń.
4. Uczniowie wykonują kolejne polecenie, zapisując argumenty, które bohaterka tekstu mogłaby wykorzystać w celu przekonania rodziców do kupna zwierzęcia. Istnieje możliwość połączenia symulacji społecznej z dramą poprzez rozwinięcie ćwiczenia o scenkę przedstawiającą rozmowę dziewczynki z rodzicami, opracowaną na podstawie zebranych argumentów. W dramie brałyby udział trzy osoby, odgrywając role rodziców i ich córki.

Symulacja społeczna związana z obliczaniem budżetu domowego uświadamia uczniom konieczność racjonalnego rozporządzania pieniędzmi. Uczniowie kształcą dzięki niej umiejętność planowania wydatków, dostrzegając przy tym różne potrzeby osób należących do jednego gospodarstwa domowego. Ponadto uczą się uznawania dobra wspólnego za najważniejsze w sytuacji, gdy wchodzi ono w konflikt z ich własnym interesem.

Rozwiązanie ćwiczenia „moim zdaniem”

1.

Dochody	Kwota w zł
pan Edward	1 500
pani Grażyna	1 500
Marcin	300
Razem	3300

Wydatki	Kwota w zł
użytkowanie mieszkania	685
internet, telefon komórkowy	310
żywność i środki czystości	1000
komunikacja	130
odzież, buty	400
nauka	159
sport	150
wizyty u lekarza	50
wizyty u fryzjera	50
rozrywka	100
Oszczędności	200
Razem	3234

2. Wydatki stałe – użytkowanie mieszkania, internet i telefon komórkowy, żywność i środki czystości, komunikacja, nauka.

Wydatki zmienne – odzież, buty, sport, wizyty u fryzjera, rozrywka, wizyty u lekarza.

3. Miesięczne koszty posiadania małego psa wynoszą od 60 do 100 zł, a dużego – nawet 200–250 zł. Dlatego sprzeciw rodziców dziewczynki raczej jest uzasadniony – rodzinę stać byłoby na posiadanie małego psa przy założeniu, że koszty jego utrzymania nie przekroczą 66 zł.

4. Ania mogłaby zaproponować rezygnację z niektórych swoich rozrywek lub zmniejszenie środków wydawanych co miesiąc na jej telefon komórkowy. Zaoszczędzone w ten sposób pieniądze byłyby wystarczające na utrzymanie niewielkiego psa. Poza tym warto w rozmowie z rodzicami podkreślić korzystny zwierzęcia na atmosferę panującą w domu oraz zobowiązać się do samodzielnej opieki nad pupilem.

Praca z tekstem podręcznika i tekstem źródłowym

Podstawowym źródłem wiedzy, z którego korzystają uczniowie, jest tekst podręcznika. Pracę tę ułatwiają im wyróżnione pogrubioną czcionką zagadnienia, które uczący się powinien umieć wyjaśnić po opracowaniu każdego tematu. Znaczenie terminów nieznanymi uczniom podane jest w słowniczku pod tekstem. W zrozumieniu treści pomaga im nauczyciel w trakcie rozmowy nauczającej.

Dodatkowo, po każdym rozdziale podręcznika zamieszczone jest „Podsumowanie” w formie przystępnych definicji i schematów, ułatwiający powtórzenie wiadomości i przygotowanie się do sprawdzianu.

Poza tekstem głównym podręcznika uczniowie będą pracować z tekstami źródłowymi, nawiązującymi ściśle do konkretnych tematów. Teksty źródłowe, jako element ścieżki „edukacja czytelnicza i medialna”, stylizowane są graficznie na gazetę. Pochodzą przede wszystkim z prasy oraz portali internetowych.

Zgodnie z ogólną koncepcją podręcznika wszystkie teksty źródłowe dotyczą aktualnych zagadnień. Występują również zestawienia dwóch tekstów, których autorzy wyrazili odmienne opinie na konkretny temat. Tego rodzaju ćwiczenie pomaga kształcić u uczniów umiejętność przedstawiania i uzasadniania

własnego zdania. Polecenia znajdujące się pod każdym tekstem źródłowym mają różną formę: pytania testowego (z jedną prawidłową odpowiedzią spośród czterech do wyboru) lub otwartego (gdzie trzeba odpowiedzieć na pytanie dotyczące tekstu albo ustosunkować się do niego). Praca z tekstem źródłowym kształci wymaganą na egzaminie gimnazjalnym umiejętność czytania ze zrozumieniem.

Wszystkie elementy podręcznika zostały opisane na stronie „Jak korzystać z podręcznika?”. Nauczyciel na jednej z pierwszych lekcji w roku szkolnym powinien szczegółowo omówić układ książki, aby uczniowie znali poszczególne jej elementy i umieli właściwie z nią pracować.

Przykłady tematów, które mogą być realizowane przy wykorzystaniu pracy z tekstem podręcznika i tekstem źródłowym:

- Ja, czyli kto?
- Człowiek istotą społeczną.
- Grupy społeczne.
- Normy i zasady.
- Mój udział w życiu społecznym.
- Od patriotyzmu do szowinizmu.
- Mniejszości narodowe.
- Społeczeństwo i hierarchia społeczna.
- Polskie społeczeństwo.
- Ustroje polityczne.
- Organizacje pozarządowe.
- ABC gospodarki.
- Podatki i budżet państwa.
- System bankowy.
- Ożywienie gospodarcze i kryzys.
- Sejm i senat.
- Służba publiczna.
- Samorząd gminny.
- Samorząd powiatowy.

Sposób realizacji na przykładzie tematu „Od patriotyzmu do szowinizmu” (temat zostanie opracowany w podręczniku „Dziś i jutro. Część 1”)

1. Nauczyciel poleca uczniom przeczytanie tekstu źródłowego „Rodzaje patriotyzmu” (tekst będzie zamieszczony w podręczniku „Dziś i jutro, Część 1” w ramach tematu „Od patriotyzmu do szowinizmu”).
2. Uczniowie zapoznają się z leadem, treścią artykułu, a także z wyjaśnieniami trudnych wyrazów znajdującymi się pod tekstem w słowniczku i w samym tekście w nawiasach kwadratowych.
3. Wszystkie osoby w klasie samodzielnie wykonują polecenia do tekstu. W ćwiczeniu 1. wybierają właściwe dokończenia zdań odnoszących się do treści artykułu. Nauczyciel przypomina, że można wskazać tylko jedną odpowiedź.
4. W kolejnych poleceniach sprawdzających stopień zrozumienia tekstu uczniowie wyjaśniają, czym różni się patriotyzm romantyczny od współczesnego. Określają również, na czym polega przedstawiony w artykule związek między wiekiem ludzi a sposobem pojmowania przez nich patriotyzmu.
5. Wybrane przez nauczyciela osoby przedstawiają rozwiązania poszczególnych poleceń. W przypadku błędnej odpowiedzi nauczyciel wskazuje konkretny fragment tekstu, na podstawie którego ten sam uczeń ma udzielić poprawnej odpowiedzi. Zapoznając się z treścią artykułu dotyczącego dawnego i współczesnego pojmowania patriotyzmu, uczniowie mają możliwość prześledzenia zmian w mentalności społeczeństwa polskiego. Uczą się również porównywać i oceniać rozmaite wzorce zachowań obywatelskich. Natomiast zalecane ćwiczenia do tekstu kształcą umiejętność czytania ze zrozumieniem i selekcjonowania informacji.

Rozwiązanie ćwiczenia „praca z tekstem źródłowym”

1.
  - W artykule przedstawiono
  - C. sytuację kryzysu patriotyzmu romantycznego.
  - Według badań CBOS, dla większości Polaków patriotyzm to przede wszystkim
  - B. konsekwentna praca na rzecz ojczyzny.
2. Patriotyzm romantyczny występował w czasach, gdy Polska była pod zaborami, a potem walczyła o niepodległość. Najwyższą formą miłości ojczyzny była wówczas gotowość do oddania za nią życia. Natomiast patriotyzm współczesny nie wymaga takich poświęceń. Obecnie jego przejawem są przede

wszystkim: stała, wytrwała praca na rzecz Polski, uczestnictwo w wyborach i płacenie podatków.

3. Osoby w starszym wieku postrzegają patriotyzm w nieco inny sposób niż młodzi Polacy. Starsi ludzie uważają niebranie udziału w wyborach za przejaw braku patriotyzmu, podczas gdy osoby młodsze mają w większości odmienne zdanie. Także więcej osób starszych niż młodszych sądzi, że nie może być patriotą ten, kto nie płaci podatków.

Metoda „za” i „przeciw”

Metoda ta polega na analizie problemu z dwóch przeciwstawnych punktów widzenia i podjęciu decyzji o zaakceptowaniu bądź odrzuceniu danego rozwiązania. Uczniowie uczą się dyskutować, patrzeć na problem z różnych perspektyw, co skłania ich do poszanowania cudzych poglądów i uświadamia im, jak wielką rolę w rozwiązywaniu problemów odgrywają negocjacje. Metoda „za” i „przeciw” pozwala rozstrzygać sporne kwestie w sposób twórczy, kształtuje umiejętność publicznego prezentowania własnego zdania, przygotowuje do podejmowania decyzji oraz do wykonywania ról społecznych w przyszłości. Zadania realizowane tą metodą umieszczane są w ramach ćwiczeń „na forum klasy”.

Przykładowy temat możliwy do zrealizowania z wykorzystaniem metody „za” i „przeciw”:

- Zalety i wady demokracji.

Projekt

Metoda projektu znajduje zastosowanie w realizacji bardziej czasochłonnnych zadań. Najczęściej polegają one na analizie zagadnień wykraczających poza ramy jednego przedmiotu, dlatego wymagają instrukcji ze strony nauczyciela. Metoda projektu uczy planowania pracy, wyszukiwania informacji w różnych źródłach, sporządzania notatek oraz prezentowania własnych pomysłów. Uczniowie mają rozwiązywać problemy w twórczy sposób, wykazywać się samodzielnością i przedsiębiorczością. Prezentacja może mieć formę pisemną, graficzną (np.: model, makietę, plan, folder), inscenizacji, przemówienia, audycji radiowej lub gry dydaktycznej. Na zakończenie nauczyciel ocenia projekt na podstawie przyjętych na początku i znanych uczniom kryteriów.

Podczas pracy metodą projektu warto pamiętać o zachęcaniu każdego członka grupy do aktywności, niezależnie od posiadanej przez niego wiedzy czy nabytych umiejętności. Aby było to skuteczne, na początku można przeprowadzić test kompetencji i na jego podstawie oceniać postępy. Należy też wyraźnie przekazać klasie, że ocenie podlegać będzie m.in. to, czy podział ról jest odpowiedni, tzn. czy wszyscy uczniowie mają przydzielone zadania i jak się z nich wywiązują. Spowodować to powinno bardziej równomierne rozłożenie obowiązków na uczniów zdolnych i mających trudności w nauce. Przykładem tej metody może być projekt „Miejsce, w którym żyjemy” realizowany w ramach tematu „Mój udział w życiu społecznym”. Jego celem będzie przedstawienie najciekawszych miejsc w okolicznym środowisku (np.: dzielnicy, osiedlu, wsi, gminie), społeczności lokalnej, a także elementów tradycji lokalnej. Uczniowie zostaną przydzieleni do czterech grup, tak aby każdy mógł w jak największym stopniu wykorzystać swoje umiejętności. Poszczególne zespoły to: plastycy (odpowiedzialni za graficzną formę projektu i dokumentację fotograficzną), przewodnicy (opracowujący trasę wycieczki po okolicy i znający historię regionu), redaktorzy (przygotowujący teksty do gazetki szkolnej lub ściennej) i artyści (których zadaniem będzie wcielenie się w rolę postaci zasłużonych dla danego miejsca i zaprezentowanie krótkich scenek podkreślających zalety regionu).

Inny temat, który można realizować metodą projektu:

- Mniejszości narodowe.

Metaplan

Metoda metaplanu pozwala na postawienie diagnozy sytuacji i znalezienie możliwości rozwiązania problemu. Metaplan to graficzny zapis kolejnych etapów analizy danego zagadnienia. Uczniowie mogą pracować indywidualnie lub grupowo. Odpowiadają na pytania umieszczone w tabeli – „Jak jest?”, „Jak powinno być?”, „Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?”. W ostatniej rubryce tabeli zapisuje się wnioski. Metoda kształci umiejętność analizy i oceny różnych zjawisk lub wydarzeń. Uczy również wyrażać własne zdania i wyciągać wnioski. Na lekcjach wiedzy o społeczeństwie metodą metaplanu warto realizować takie zagadnienia z podstawy programowej, jak: „Udział obywateli w życiu publicznym”, „Patriotyzm dzisiaj”.

Przykłady tematów, do których omówienia można wykorzystać metaplan:

- Patologie w państwie demokratycznym.
- Etyka życia gospodarczego.

Mapa mentalna

Mapa mentalna jest metodą graficznego opracowania problemu z wykorzystaniem pojęć, skojarzeń, haseł, rysunków, symboli. Dzięki niej porządkuje się informacje, a następnie przedstawia się związki między nimi na plakacie, schemacie lub rysunku. Metoda ta sprzyja aktywizowaniu uczniów, ponieważ każdy ma możliwość wypowiedzenia się i przedstawienia własnych skojarzeń i pomysłów. Mapa mentalna może być stosowana jako jedna z form notowania, powtarzania wiadomości bądź systematyzowania wiedzy i wzbogacania słownictwa.

Przykładowe tematy możliwe do realizowania przy wykorzystaniu mapy mentalnej:

- Rząd i prezydent.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych.

Portfolio

Słowo *portfolio* pochodzi od włoskiego słowa *portafoglio*, oznaczającego skrzynkę do przenoszenia luźnych kartek. Technika portfolio uczy wyszukiwania, a także segregowania materiałów na jeden temat. Uczniowie przez pewien czas przygotowują teczki z materiałami związanymi z podanym przez nauczyciela zagadnieniem. Uczą się korzystać z różnych źródeł informacji (np.: prasy, encyklopedii, internetu), mogą też wymieniać się materiałami. Następnie na lekcji przedstawiają efekty swojej pracy. Nauczyciel przy ocenie prac uczniów powinien wziąć pod uwagę: odpowiedni dobór materiałów (umiejętność odrzucenia informacji nieistotnych), pomysłowość oraz sposób prezentacji na forum klasy.

Przykładowy temat, do którego realizacji można wykorzystać metodę portfolio:

- Integracja europejska.

Wycieczka

W ramach tej metody kształcenia uczniowie będą mieli okazję poznać w praktyce, na czym polegają procedury obowiązujące w różnych instytucjach demokratycznych. W zależności od położenia szkoły celem wycieczki mogą być m.in.: urząd gminy, starostwo powiatowe, sąd rejonowy lub wojewódzki, siedziba organizacji pozarządowej, a nawet Sejm. Obserwacja np. posiedzeń sądu czy parlamentu może stanowić cenne doświadczenie, zachęcające do udziału w życiu publicznym w przyszłości. Podobnie wizyta w organizacji pozarządowej, np. charytatywnej, dla niektórych uczniów będzie motywacją do włączenia się w wolontariat. Zapoznanie się ze sposobem załatwiania spraw w rozmaitych urzędach zaprocentuje zaś w przyszłości w życiu codziennym. Przed każdą wycieczką nauczyciel powinien przedstawić klasie informacje o jej celu, korzyściach, a także przypomnieć o odpowiednim zachowaniu. Ta metoda dydaktyczna integruje zespół klasowy, rozbudza zainteresowania uczniów oraz skłania do poszukiwania nowej wiedzy.

Przykładowe tematy, które mogą być zrealizowane przy wykorzystaniu wycieczki:

- Sejm i senat.
- Samorząd gminny.
- Samorząd powiatowy.
- Jak załatwić sprawę w urzędzie?
- Organizacje pozarządowe.

Jigsaw-puzzle (metoda wzajemnego uczenia się)

Ta metoda dydaktyczna pozwala uczniom sprawdzić się w roli nauczyciela. Przeprowadzana jest w grupach. Zespoły pracują osobno nad konkretnym zagadnieniem, po czym grupy są mieszane, tak aby we wszystkich „nowych” grupach znalazł się minimum jeden przedstawiciel każdej ze „starych” grup. Poszczególne osoby po kolei przekazują wiedzę zdobytą w poprzednim zespole innym uczniom. Jigsaw-puzzle wymaga umiejętności skupienia się na omawianym zagadnieniu, zapamiętywania kluczowych spraw i zrozumiałego przekazywania treści.

6. CELE SZCZEGÓŁOWE, MATERIAŁ NAUCZANIA, PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW, PROPOZYCJE ŚRODKÓW DYDAKTYCZNYCH

Część I

Cele szczegółowe kształcenia i wychowania	Materiał Nauczania	Procedury osiągnięcia celów	Propozycje środków dydaktycznych
Rozdział I: Ja i moje otoczenie			
<ul style="list-style-type: none"> • poznanie, czym są wartości, ich hierarchia i źródła • wskazanie swojego systemu wartości oraz jego zalet i wad • scharakteryzowanie kulturowego wymiaru swojej osobowości • wyjaśnienie, dlaczego ludzie tworzą grupy i jakie więzi ich łączą • nastawienie na systematyczne poprawianie relacji panujących w otoczeniu społecznym ucznia • określenie przynależności do grup społecznych • dostrzeżenie i podejmowanie swoich obowiązków społecznych • wskazanie wzorców postępowania w różnych grupach społecznych • omówienie podstawowych funkcji rodziny i łączących ją więzi • wskazanie wzorców postępowania w rodzinie • prowadzenie rozmowy, wyrażanie własnego zdania • występowanie na forum publicznym • nawiązywanie kontaktów • prowadzenie negocjacji i rozwiązywanie problemów • wskazywanie wad i zalet konkretnego rozwiązania problemu 	<ul style="list-style-type: none"> • Ja, czyli kto? • Człowiek istotą społeczną • Porozumiewamy się • Nie taki konflikt straszny • Grupy społeczne • Życie szkoły • Normy i zasady 	<ul style="list-style-type: none"> • analiza infografiki dotyczącej tożsamości • dyskusja na temat roli właściwej samooceny oraz sposobów pozbycia się wad • pogadanka – wpływ otoczenia na styl życia • uczniowski projekt edukacyjny – analiza współczesnych autorytetów • dyskusja nad rolą społeczeństwa w rozwoju człowieka • wskazanie ról, jakie ludzie pełnią w społeczeństwie • ćwiczenie umiejętności prowadzenia rozmowy • przygotowanie do publicznych wystąpień • omówienie różnych sposobów rozwiązywania konfliktów i zasad skutecznych negocjacji • praca z podręcznikiem – podział grup społecznych • praca grupowa – burza mózgów dotycząca problemów występujących w klasie • uczniowski projekt edukacyjny – historia szkoły oraz sylwetka jej patrona 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • encyklopedie, słowniki • prasa • internet • foliograpy • prezentacje multimedialne • statut szkoły • filmy edukacyjne na DVD

<ul style="list-style-type: none"> • przewidywanie konsekwencji danego rozwiązania • wskazanie granic tolerancji oraz sposobów reagowania na przejawy nietolerancji • przedstawienie struktury szkoły • omówienie praw i obowiązków ucznia • poznanie biografii patrona szkoły oraz znajomość przyczyn wyboru tej osoby na patrona • podanie sposobów uczestniczenia w życiu szkoły 			
Rozdział II: Naród i społeczeństwo			
<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnienie terminu <i>mała ojczyzna</i> • wskazanie więzi łączących mieszkańców danej społeczności • wymienienie problemów społeczności lokalnej • omówienie specyfiki narodu polskiego • przedstawienie symboli narodowych • wymienienie mniejszości narodowych w Polsce i ich praw • wskazanie więzi łączących Polonię z państwem i narodem polskim • omówienie obowiązków wobec ojczyzny • wyjaśnienie terminu <i>patriotyzm</i> • podanie, czym powinien cechować się współczesny patriota • budzenie dumy z dziedzictwa kulturowego i osiągnięć narodu polskiego • poszukiwanie przykładów patriotyzmu we własnych rodzinach 	<ul style="list-style-type: none"> • Mój udział w życiu społecznym • Razem stanowimy naród • Od patriotyzmu do szowinizmu • Mniejszości narodowe • Społeczeństwo i hierarchia społeczna • Polskie społeczeństwo 	<ul style="list-style-type: none"> • praca z podręcznikiem – społeczność i więzi łączące jej członków • uczniowski projekt edukacyjny – społeczność lokalna ucznia i jej historia • uczniowski projekt edukacyjny – zorganizowanie obchodów Święta Niepodległości • dyskusja o współczesnym patriotyzmie i pojęciu ojczyzny • pogadanka na temat narodu i mniejszości narodowych • uczniowski projekt edukacyjny – charakterystyka wybranej mniejszości narodowej w Polsce • praca z mapą – Polonia na świecie • praca z ilustracją – społeczeństwa w XXI wieku • praca z różnymi źródłami informacji – współczesne społeczeństwo polskie (poziom wykształcenia mieszkańców, dostęp 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • encyklopedie, książki historyczne • internet • atlasy • foliogramy • prezentacje multimedialne • nagrania hymnu państwowego • filmy edukacyjne na DVD

<ul style="list-style-type: none"> • wskazanie różnicy między patriotyzmem a nacjonalizmem i szowinizmem • odrzucenie fanatyzmu w każdej jego postaci • wyjaśnienie znaczenia stereotypu w odniesieniu do ras ludzkich, grup etnicznych, roli kobiety i mężczyzny oraz zagrożeń z tym związanych 		do internetu, podział klasowy)	
Rozdział III: Państwo			
<ul style="list-style-type: none"> • zrozumienie istoty państwa i jego funkcji • rozróżnianie terminów <i>obywatelstwo</i> i <i>narodowość</i> • poznanie sposobów nabywania obywatelstwa • kształtowanie cnót obywatelskich • omówienie różnych ustrojów • wyjaśnienie terminów <i>monarchia</i> i <i>republika</i> oraz podanie przykładów państw będących monarchiami i republikami • scharakteryzowanie współczesnych ustrojów totalitarnych • rozpoznawanie podstawowych procedur demokratycznych • określenie miejsca jednostki w systemie demokratycznym • wskazanie zalet i wad demokracji • omówienie patologii w państwach demokratycznych • wskazanie znaczenia i funkcji organizacji społecznych • scharakteryzowanie wpływu opinii publicznej i mediów na działalność władz • kształtowanie postaw świadomego obywatela 	<ul style="list-style-type: none"> • Po co ludziom państwo? • Ustroje polityczne • Demokracja • Zalety i wady demokracji • Społeczeństwo obywatelskie • Organizacje pozarządowe • Patologie w państwie demokratycznym 	<ul style="list-style-type: none"> • rozmowa nauczająca na temat państwa (definicja, geneza, cechy i funkcje państwa) • praca z podręcznikiem – wyjaśnianie terminów (różne formy państwa i rządów) • praca w grupach związana z tematem demokracji • uczniowski projekt edukacyjny – charakterystyka ustroju demokratycznego • metoda „za” i „przeciw” – zalety i wady demokracji w odniesieniu do życia codziennego • praca w grupach – cechy społeczeństwa obywatelskiego • praca z podręcznikiem – funkcjonowanie i typy organizacji pozarządowych • metaplan – patologie w państwie demokratycznym • uczniowski projekt edukacyjny – analiza zjawiska korupcji 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • słowniki, encyklopedie • internet • prasa • foliogramy • prezentacje multimedialne • filmy edukacyjne na DVD i wideo • mapa

<ul style="list-style-type: none"> • wskazanie, na jakich cnotach obywatelskich powinni się wzorować uczniowie 			
Rozdział IV: Mój udział w życiu gospodarczym			
<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnienie, po co potrzebne są pieniądze • omówienie funkcji pieniądza • wyjaśnienie pojęcia i źródeł budżetu • ułożenie budżetu gospodarstwa domowego oraz poznanie jego struktury • przedstawienie praw konsumenta • poznanie podstawowych rodzajów podatków • omówienie polskiego systemu podatkowego i tworzenia budżetu państwa • uświadomienie konieczności płacenia podatków • omówienie funkcji banków • przedstawienie zasad funkcjonowania giełdy papierów wartościowych • scharakteryzowanie mechanizmów powstawania kryzysu i ożywienia gospodarczego • wskazanie społecznych i indywidualnych skutków kryzysu i ożywienia 	<ul style="list-style-type: none"> • Po co ludziom pieniądze? • ABC gospodarki • Ekonomia w moim domu • Podatki i budżet państwa • System bankowy • Giełda papierów wartościowych • Ożywienie gospodarcze i kryzys 	<ul style="list-style-type: none"> • pogadanka na temat funkcji pieniądza • uczniowski projekt edukacyjny – korzyści i zagrożenia związane z wprowadzeniem wspólnej waluty – euro • praca z podręcznikiem – podstawowe pojęcia dotyczące gospodarki • symulacja społeczna – układanie budżetu gospodarstwa domowego • przygotowywanie protokołu reklamacyjnego dowolnego towaru • uczniowski projekt edukacyjny – analiza praw i obowiązków konsumenta • praca z podręcznikiem – rodzaje podatków i proces uchwalania budżetu • dyskusja, praca z podręcznikiem – zadania banku centralnego i banków komercyjnych • rozmowa nauczająca – pojęcia dochodu narodowego oraz PKB • praca z podręcznikiem oraz słownikami na temat kryzysu i ożywienia gospodarczego • gra dydaktyczna – symulacja gry na giełdzie 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • słownik wyrazów obcych • prasa • internet • foliogramy • prezentacje multimedialne • filmy edukacyjne na DVD

Część II

Cele szczegółowe kształcenia i wychowania	Materiał Nauczania	Procedury osiągnięcia celów	Propozycje środków dydaktycznych
Rozdział I: System polityczny państwa polskiego			
<ul style="list-style-type: none"> • zrozumienie istoty prawa i wskazanie na konieczność jego przestrzegania • poznanie struktury konstytucji i dostrzeganie jej znaczenia jako podstawy prawnej regulującej życie mieszkańców Polski • omówienie podstawowych kompetencji władzy ustawodawczej i wykonawczej • zrozumienie głównych kompetencji władzy sądowniczej • wyjaśnienie podstawowych terminów związanych z władzami i sądownictwem w Polsce • przedstawienie trybu wyborczego w Polsce oraz sposobu powoływania władz • przedstawienie instytucji wyborów i uświadomienie potrzeby brania w nich udziału jako przejawu odpowiedzialności za kraj • poznanie roli partii politycznych oraz różnic ideologicznych między nimi • ukazanie potrzeby przestrzegania zasad kultury politycznej • wskazanie na konieczność przestrzegania zasad etycznych w mass mediach • scharakteryzowanie metod stosowanych w reklamie • poznanie metod, które pozwolą uniknąć 	<ul style="list-style-type: none"> • Konstytucja • Sejm i senat • Rząd i prezydent • Władza sądownicza • Idziemy na wybory • Partie polityczne • Mass media i opinia publiczna • Służba publiczna 	<ul style="list-style-type: none"> • praca ze źródłem – analiza Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej • uczniowski projekt edukacyjny – konstytucje, które powstały w Polsce • praca z podręcznikiem – organy i uprawnienia władzy ustawodawczej (sejmu i senatu) • mapa mentalna – plakat – porównanie uprawnień rządu i prezydenta • dyskusja nad pojęciem prawa i zadaniami władzy sądowniczej • symulacja procesu sądowego • uczniowski projekt edukacyjny – uświadomienie potrzeby brania udziału w wyborach • rozmowa nauczająca – pojęcie partii politycznej, różne systemy partyjne • praca z różnymi źródłami informacji – partie polityczne w Polsce • dyskusja nad rolą mediów, granicami wolności słowa i zagrożeniami związanymi z mass mediami • praca z ilustracją – wskazanie wad i zalet poszczególnych źródeł informacji • praca w grupach – odróżnianie opinii od faktów • praca w grupach – układanie projektu reklamy 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • encyklopedie, słowniki • Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej • Kodeks karny i cywilny • prasa • internet • foliogramy • filmy edukacyjne na DVD

<p>zagrożeń związanych z manipulacyjnymi mechanizmami reklamy</p> <ul style="list-style-type: none"> • budowanie opinii na jakiś temat na podstawie faktów • omówienie celów i zadań służby cywilnej oraz obowiązków jej pracowników 		<ul style="list-style-type: none"> • praca z podręcznikiem na temat podziału i zadań administracji publicznej oraz służby cywilnej 	
Rozdział II: Samorządna Rzeczpospolita			
<ul style="list-style-type: none"> • zrozumienie relacji władz państwowych do władz samorządowych • przedstawienie sposobów wyboru władz samorządowych, ich kadencji i kompetencji • wyjaśnienie struktury władz samorządowych • wskazanie, jakie sprawy i w jaki sposób załatwia się w urzędach • umiejętność wypełniania podstawowych druków (np. podania o paszport) • kształtowanie aktywnych postaw obywatelskich – omówienie sposobów wpływania obywateli na decyzje władz 	<ul style="list-style-type: none"> • Władza centralna a samorząd terytorialny • Samorząd gminny • Samorząd powiatowy • Samorząd wojewódzki • Jak załatwić sprawę w urzędzie? 	<ul style="list-style-type: none"> • pogadanka na temat samorządu terytorialnego • praca z tekstem podręcznika – samorząd gminny i powiatowy – władze i uprawnienia • uczniowski projekt edukacyjny – charakterystyka władz lokalnych • wycieczka do urzędu gminnego lub powiatowego – załatwianie typowych spraw, wypełnianie druków urzędowych • uczniowski projekt edukacyjny – charakterystyka urzędu przyjaznego dla petenta • praca w grupach – uprawnienia samorządu wojewódzkiego • dyskusja – zalety i wady urzędów dostępnych przez internet 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • słownik wyrazów obcych • prasa • internet • foliogramy • prezentacje multimedialne • uchwały Rady Miasta lub Gminy • filmy edukacyjne na DVD
Rozdział III: Polska i świat			
<ul style="list-style-type: none"> • wskazanie głównych kierunków polskiej polityki zagranicznej i współpracy międzynarodowej • uświadomienie konieczności udziału Polski w organizacjach międzynarodowych • omówienie etapów integracji europejskiej i jej znaczenia • rozumienie potrzeby nauki języków obcych we współczesnym 	<ul style="list-style-type: none"> • Polska polityka zagraniczna • Integracja europejska • Polska w organizacjach międzynarodowych • Organizacja Narodów Zjednoczonych • Konflikty międzynarodowe • Problemy współczesnego świata 	<ul style="list-style-type: none"> • rozmowa nauczająca – kierunki polskiej polityki zagranicznej po 1989 r. • metoda portfolio – geneza, zasady funkcjonowania i główne organy Unii Europejskiej • uczniowski projekt edukacyjny – państwa członkowskie Unii Europejskiej • dyskusja na temat zalet i wad członkostwa 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • słownik wyrazów obcych • prasa • internet • foliogramy • prezentacje multimedialne • filmy edukacyjne na DVD

<p>świecie</p> <ul style="list-style-type: none"> • przedstawienie międzynarodowych organizacji działających na rzecz ogólnoludzkiego bezpieczeństwa • poznanie źródeł konfliktów międzynarodowych i sposobów walki z terroryzmem • omówienie problemów współczesnego świata i podziału krajów na bogatą Północ i biedne Południe 		<p>Polski w NATO, ONZ i innych organizacjach międzynarodowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • mapa mentalna – charakterystyka ONZ, główne organy, cele i zasady działania tej organizacji • pogadanka na temat celów i zadań UNESCO • praca w grupach – konflikty międzynarodowe, terroryzm i problemy uchodźców • uczniowski projekt edukacyjny – charakterystyka wybranych konfliktów współczesnego świata • praca z mapą polityczną świata – podział na bogatą Północ i biedne Południe 	
Rozdział IV: Moja przyszłość zawodowa			
<ul style="list-style-type: none"> • wymienienie rodzajów szkół w Polsce i możliwości kształcenia • wyjaśnienie terminów <i>zawód</i> i <i>wykształcenie</i> • uświadomienie konieczności rozwijania przez całe życie umiejętności, kwalifikacji i kompetencji zawodowych • wskazanie przyczyn mobilności zawodowej • uświadomienie specyfiki lokalnego rynku pracy oraz możliwości pracy za granicą • przedstawienie perspektyw rozwoju rynku pracy w przyszłości wraz ze wskazaniem typów zawodów najbardziej potrzebnych • zrozumienie przyczyn i skutków bezrobocia • uwrażliwienie na problemy ludzi bezrobotnych • poznanie i stosowanie 	<ul style="list-style-type: none"> • Wybór szkoły i zawodu • Rynek pracy • Moja pierwsza praca • Pracownik i jego prawa • Jak założyć własną firmę? • Etyka życia gospodarczego 	<ul style="list-style-type: none"> • praca w grupach – umiejętności konieczne do wykonywania określonych zawodów • uczniowski projekt edukacyjny – analiza predyspozycji ucznia ze względu na wybór przyszłej szkoły i zawodu • analiza ogłoszeń i artykułów prasowych – rynek pracy, praca za granicą • mapa mentalna – przyczyny i skutki bezrobocia oraz sposoby jego zwalczania • symulacja społeczna – procedury ubiegania się o pracę (rozmowa kwalifikacyjna, testy kwalifikacyjne) • praca indywidualna – pisanie CV i listu motywacyjnego według wzoru • rozmowa nauczająca – prawa pracownicze, rola Państwowej Inspekcji Pracy 	<ul style="list-style-type: none"> • podręcznik • słownik wyrazów obcych • prasa • internet • Kodeks pracy • foliogramy • prezentacje multimedialne • filmy edukacyjne na DVD

<p>procedur ubiegania się o pracę (sporządzania listów motywacyjnych i CV, autoprezentacji)</p> <ul style="list-style-type: none"> • omówienie praw pracowniczych oraz zagadnień związanych z etyką zawodową • poznanie sposobów założenia własnej firmy • rozumienie etyki życia gospodarczego • wskazanie przykładów „szarej strefy” w gospodarce 		<p>i związków zawodowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • praca w grupach – zakładamy firmę • uczniowski projekt edukacyjny – przygotowanie pomysłu na założenie własnej firmy • metaplan – etyka życia gospodarczego, „szara strefa”, praca „na czarno” 	
---	--	---	--

7. ZAKŁADANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

Zakładane osiągnięcia uczniów obejmują wiadomości, które uczeń powinien posiadać, i umiejętności, jakimi powinien się wykazać po zakończeniu nauki w gimnazjum. Podział osiągnięć na rozdziały ma na celu dodatkowe uporządkowanie tematycznej wiedzy, którą uczeń powinien na danym etapie opanować.

Część I

Rozdział I. Ja i moje otoczenie

Uczeń potrafi:

- wymienić elementy tożsamości,
- wyjaśnić terminy: *samoocena, styl życia, autorytet*,
- wymienić czynniki kształtujące styl życia,
- wskazać współczesne autorytety,
- omówić relacje między człowiekiem a społeczeństwem,
- wymienić różne metody porozumiewania się ludzi,
- prowadzić rozmowę w sposób kulturalny,
- występować publicznie, np. brać udział w dyskusji, debacie,
- wymienić kilka sposobów rozwiązywania konfliktów,
- prowadzić negocjacje,
- określić, dlaczego ludzie tworzą grupy społeczne,
- przedstawić podział grup społecznych,
- podać, do jakich grup społecznych należy,
- określić wzorce postępowania w różnych grupach społecznych,
- omówić podstawowe funkcje rodziny,
- przedstawić strukturę szkoły,
- przedstawić postać patrona szkoły,
- omówić prawa i obowiązki ucznia,
- podać sposoby uczestniczenia w życiu szkoły,
- wyjaśnić, jakie są podstawowe zasady i normy życia społecznego,
- wymienić czynniki, które wpływają na powstawanie pozytywnych więzi w społeczeństwie,
- wskazać granice tolerancji oraz sposoby reagowania na przejawy nietolerancji,
- wyjaśnić terminy: *socjalizacja, rola społeczna*.

Rozdział II. Naród i społeczeństwo

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić terminy: *społeczność lokalna, mała ojczyzna, ojczyzna, naród, patriotyzm, społeczeństwo*,
- wskazać więzi łączące mieszkańców danej społeczności lokalnej,
- omówić problemy występujące w społecznościach lokalnych,
- przedstawić symbole narodowe i okazywać im szacunek,
- wymienić mniejszości narodowe i etniczne występujące w Polsce oraz przysługujące im prawa,

- wskazać więzi łączące Polonię z państwem i narodem polskim,
- scharakteryzować współczesne formy patriotyzmu,
- wskazać różnice pomiędzy patriotyzmem a nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem,
- wyjaśnić znaczenie stereotypu w odniesieniu do ras ludzkich, narodów, grup etnicznych,
- wymienić zalety uczestnictwa w tworzeniu kultury narodowej,
- przedstawić podział polskiego społeczeństwa na klasy,
- scharakteryzować problemy społeczne występujące w Polsce, np. rozwarstwienie społeczne.

Rozdział III. Państwo

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić terminy: *monarchia, republika, autorytaryzm, totalitaryzm, demokracja, korupcja, biurokratyzacja, centralizacja,*
- podać definicję państwa i jego funkcje,
- odróżnić obywatelstwo od narodowości,
- wymienić sposoby nabywania obywatelstwa,
- omówić różne rodzaje ustrojów politycznych,
- wymienić przykłady państw będących monarchiami i republikami,
- scharakteryzować współczesne ustroje totalitarne,
- rozpoznawać podstawowe zasady i wartości ustroju demokratycznego,
- omówić rodzaje demokracji,
- opisać różne tradycje demokratyczne,
- wskazać zalety i wady demokracji w odniesieniu do życia codziennego,
- określić miejsce jednostki w systemie demokratycznym,
- omówić patologie w funkcjonowaniu państwa demokratycznego,
- wyjaśnić, na czym polega i w czym przejawia się postawa obywatelska,
- wskazać formy udziału obywateli w życiu publicznym (w tym formy protestu),
- przedstawić sylwetki wybitnych Polaków,
- przedstawić podział organizacji pozarządowych,
- wskazać znaczenie i funkcje tych organizacji.

Rozdział IV Mój udział w życiu gospodarczym

- wyjaśnić terminy: *gospodarka, ekonomia, popyt, podaż, gwarancja, reklamacja,*
- przedstawić historię pieniądza,
- omówić funkcje i znaczenie pieniądza,
- wymienić najważniejsze działy gospodarki,
- omówić różnice między gospodarką centralnie planowaną a gospodarką wolnorynkową,
- ułożyć budżet gospodarstwa domowego oraz podać jego strukturę,
- wymienić prawa przysługujące konsumentom,
- wskazać instytucje zajmujące się ochroną praw konsumentów,
- wyjaśnić, dlaczego istnieją podatki,
- wymienić podstawowe rodzaje podatków,
- opisać pojęcie, źródła i strukturę budżetu państwa,
- omówić zadania banku centralnego i banków komercyjnych,
- scharakteryzować funkcjonowanie giełdy papierów wartościowych,
- wyjaśnić terminy: *waluta, dochód narodowy, hossa, bessy, wzrost gospodarczy, recesja, inflacja, PKB,*
- przedstawić sposoby obliczania PKB,
- wskazać skutki kryzysu i ożywienia gospodarczego.

Część II

Rozdział I. System polityczny państwa polskiego

Uczeń potrafi:

- wskazać, jaka jest rola konstytucji w państwie demokratycznym,
- omówić prawa i obowiązki obywatela,
- wymienić najważniejsze zasady Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- scharakteryzować podstawowe kompetencje władzy ustawodawczej i wykonawczej,
- wskazać różnice pomiędzy ordynacją wyborczą do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej,
- podać uprawnienia parlamentu oraz sposób jego funkcjonowania,

- wyjaśnić procedury uchwalania ustaw w Polsce,
- omówić funkcje i uprawnienia prezydenta,
- opisać procedury powoływania i odwoływania rządu oraz jego najważniejsze zadania,
- wyjaśnić terminy: *prawo, immunitet*,
- przedstawić strukturę sądownictwa w Polsce,
- omówić różnice pomiędzy procesem sądowym karnym a cywilnym,
- przedstawić podział administracji i wymienić jej zadania,
- omówić właściwe relacje pomiędzy urzędnikami i obywatelami,
- uzasadnić, dlaczego należy brać udział w wyborach,
- scharakteryzować zasady demokratycznych wyborów,
- wyjaśnić pojęcia: ordynacja wyborcza, prawica, lewica, centrum, opinia publiczna,
- omówić rolę partii politycznych we współczesnym świecie oraz różnice w ich programach,
- scharakteryzować polską scenę polityczną,
- opisać funkcje środków masowego przekazu,
- przedstawić znaczenie opinii publicznej i mediów, a także ich wpływ na działalność władz,
- samodzielnie korzystać z informacji przekazywanych przez różne media (prasę, radio, telewizję, internet),
- wyjaśnić termin *społeczeństwo informacyjne*,
- dokonywać oceny komunikatów medialnych,
- omówić granice wolności słowa i zagrożenia związane z mediami.
- scharakteryzować metody stosowane w reklamie.
- wskazać źródła informacji i sposoby ich zdobywania,
- odróżniać opinie i poglądy od faktów,

Rozdział II. Samorządna Rzeczpospolita

Uczeń potrafi:

- wyjaśnić istotę i znaczenie samorządu terytorialnego,
- wymienić zadania własne i zlecone samorządu gminnego,
- wyjaśnić terminy: *decentralizacja, zasada pomocniczości*,
- omówić wybór, strukturę i uprawnienia władz gminy i powiatu,
- przedstawić możliwości wpływania obywateli na życie gminy,
- opisać cechy dobrego radnego,
- podać rodzaje gmin i powiatów,
- wypełnić podstawowe druki urzędowe,
- scharakteryzować samorząd wojewódzki (struktura, uprawnienia),
- opisać korzyści wynikające z możliwości załatwiania spraw urzędowych przez internet.

Rozdział III. Polska i świat

Uczeń potrafi:

- przedstawić główne kierunki polskiej polityki zagranicznej i współpracy międzynarodowej,
- omówić genezę i etapy integracji europejskiej,
- przedstawić korzyści wynikające z przynależności Polski do Unii Europejskiej,
- opisać działalność organizacji międzynarodowych i rolę, jaką odgrywa w nich Polska,
- przedstawić główne organy, cele i zasady działania ONZ, zwłaszcza UNESCO jako wyspecjalizowanej organizacji do spraw edukacji, kultury i nauki,
- scharakteryzować źródła konfliktów międzynarodowych i sposoby walki z terroryzmem,
- omówić problemy współczesnego świata oraz podział na kraje bogate i biedne.

Rozdział IV. Moja przyszłość zawodowa

Uczeń potrafi:

- wymienić rodzaje szkół w Polsce i możliwości dalszego kształcenia,
- podać umiejętności niezbędne do wykonywania konkretnych zawodów,
- wskazać przyczyny mobilności zawodowej,
- omówić rolę kształcenia ustawicznego w życiu człowieka,
- scharakteryzować lokalny rynek pracy oraz możliwości pracy za granicą,
- zrozumieć przyczyny i skutki bezrobocia,
- podać formy opieki państwa nad bezrobotnymi.

- omówić procedury ubiegania się o pracę,
- napisać list motywacyjny i CV,
- przedstawić prawa przysługujące pracownikom oraz wymienić organizacje broniące tych praw,
- wymienić rodzaje spółek,
- podać procedury niezbędne do założenia własnej firmy,
- wymienić normy etyczne obowiązujące pracodawcę i pracownika,
- wskazać przykłady nieetycznych działań rynkowych, takie jak „szara strefa”, praca „na czarno”, korupcja,

8. PROPONOWANE FORMY I METODY KONTROLI ORAZ OCENY OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

Forma kontroli jest rozumiana najczęściej jako typ zewnętrznej organizacji procesu sprawdzania postępów lub rezultatów pracy uczniów. Istnieje kilka podziałów form kontroli:

- ze względu na ich organizację:
  - indywidualne (przede wszystkim odpytywanie);
  - frontalne (sprawdziany pisemne);
  - kondensacyjne (uczniowie wykonują zadania pisemne, a w tym czasie kilku z nich jest odpytywanych);
- ze względu na ich miejsce w procesie dydaktycznym:
  - bieżące – odbywające się na każdej lekcji;
  - sporadyczne.

Należy wspomnieć o trzech głównych zasadach dotyczących form kontroli: odpowiedności między zagadnieniami poruszonymi na lekcji a treściami sprawdzianu, złożoności zadań oraz właściwym doborze ćwiczeń, aby uczeń po ich rozwiązaniu odczuwał satysfakcję (unikanie zadań zbyt łatwych i zbyt trudnych – element indywidualizacji nauczania).

Wśród **metod kontroli** osiągnięć uczniów można wskazać:

- odpytywanie, w tym także rozmowy nauczyciela z uczniem, swobodne wypowiedzi uczniów, podsumowywanie przez ucznia istotnego fragmentu lekcji lub całej lekcji oraz dyskusja w klasie, której przysłuchuje się nauczyciel;
- inne metody kontroli:
  - kontrola pisemna (zarówno tradycyjne ćwiczenia, jak i np. przygotowanie portfolio);
  - praca z książką (uczeń analizuje zawarte w publikacjach treści, mapy, schematy, wykresy, tabele, ilustracje itp.);
  - kontrola graficzna (uczeń przedstawia graficznie przebieg procesów, kreśli schematy, wykresy, szkice, jednocześnie je omawiając);
  - referaty i odczyty (uczeń występuje na forum klasy czy szkoły).

Metody oceniania dzielą się na:

- nietechniczne (tradycyjne) – nie mają przygotowanych i ściśle wyznaczonych kryteriów oceniania, o wszystkim decyduje nauczyciel; należą do nich wszystkie metody kontroli wymienione powyżej;
- testowe – mają przygotowane i obliczone kryteria dążące do obiektywizmu; mogą być to np. testy jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru, testy z lukami.

Odpowiednia motywacja jest kluczowym czynnikiem w procesie dydaktycznym. Jeżeli będzie zbyt silna lub zbyt słaba, to przyniesie niekorzystne skutki. Powiązanie metod oceniania z motywacją może być zrealizowane dzięki uwzględnianiu podczas wystawiania stopni szkolnych postępów dokonywanych przez ucznia oraz jego indywidualnego rozwoju.

Zasadniczym celem edukacyjnym przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” jest przygotowanie uczniów do kierowania własnym życiem oraz uczestniczenia w lokalnym i krajowym życiu politycznym i gospodarczym. Dlatego najistotniejszym składnikiem oceny z tego przedmiotu powinna być ocena umiejętności ucznia. Nie znaczy to, że można zlekceważyć stopień opanowania przez niego wiedzy merytorycznej. Jest ona wszak punktem wyjścia do rozwijania kompetencji młodzieży – przyszłych obywateli, wyborców, pracowników, przedsiębiorców, polityków, działaczy społecznych. Jeżeli uczeń wykaze się bardzo dobrą znajomością pojęć i zagadnień z zakresu danego tematu, ale nie będzie umiał się posłużyć tą wiedzą w praktyce, to nie powinien uzyskać oceny bardzo dobrej. Tradycyjne pamięciowe opanowywanie treści nie jest w przypadku wiedzy o społeczeństwie konieczne ani wskazane, co trzeba podkreślić na samym początku nauczania tego przedmiotu.

Powyższe założenia należy jeszcze uzupełnić o konieczność wyraźnego określenia i przedstawienia przez nauczyciela celów oraz korzyści, które uczniowie mają osiągnąć po opanowaniu danej partii materiału. Mogą być to zarówno wartości praktyczne, przydatne w codziennym życiu, jak i informacje z zakresu tzw. wiedzy ogólnej (erudycyjne) czy też wiadomości poszerzające horyzonty umysłowe i zainteresowania. W ten sposób motywacja do nauki i zdobywania kolejnych umiejętności będzie wzmocniona.

Autorzy proponują sprawdzenie stopnia opanowania wiedzy przez ucznia poprzez ocenę następujących elementów jego wypowiedzi:

- wyjaśnianie najważniejszych terminów i zagadnień zawartych w tekście lub dotyczących omawianej problematyki,
- formułowanie myśli głównej (jasne i logiczne),
- omawianie w sposób wyczerpujący także wątków pobocznych,
- odpowiadanie na wszystkie pytania,
- niepopelnianie błędów merytorycznych,
- mówienie na temat w zakresie treści programowych lub wykracanie poza nie.

Przedmiotem kontroli są również ćwiczenia wykonywane pisemnie przez ucznia w domu. Nauczyciel powinien zwracać szczególną uwagę na ich realizację oraz poprawność merytoryczną. Sprawdzanie poprawności może odbywać się pisemnie lub na forum klasy, gdzie uczniowie odczytują po kolei rozwiązania, a nauczyciel ewentualnie koryguje odpowiedzi.

Umiejętności ucznia, których powinien od niego wymagać nauczyciel, można pogrupować w sposób następujący:

- umiejętność publicznych wystąpień (np. na forum klasy lub szkoły),
- umiejętność pracy w grupie,
- aktywność na lekcji.

Autorzy proponują **sprawdzenie umiejętności publicznych wystąpień** ucznia poprzez ocenę jej następujących elementów:

a) umiejętność wyjaśniania i kojarzenia faktów:

- logiczne kojarzenie faktów i zagadnień,
- wysnuwanie prawidłowych wniosków, formułowanie ocen we właściwy sposób,
- wyrażanie własnych opinii na dany temat,
- uzasadnianie i obrona własnego zdania;

b) styl wypowiedzi:

- posługiwanie się pełnymi i zrozumiałymi zdaniem,
- bogate słownictwo,
- brak błędów językowych i składniowych,
- artykułowanie słów odpowiednio głośno, wyraźnie i we właściwym tempie,
- wypowiedzanie się w sposób płynny,
- mówienie z zaangażowaniem;

c) styl wystąpienia:

- brak nadmiernej ekspresji i gestykulacji,
- przyjmowanie odpowiedniej postawy ciała,
- współgranie mimiki twarzy i gestów ucznia ze stopniem jego zaangażowania w wypowiedź.

Autorzy proponują **sprawdzenie umiejętności pracy w grupie** ucznia poprzez ocenę jej następujących elementów:

a) podział pracy:

- członkowie zespołu równomiernie dzielą się pracą,
- każdy, choćby w minimalnym stopniu, uczestniczy w realizacji zadania wykonywanego przez grupę;

b) podejmowanie decyzji:

- każda osoba ma prawo głosu,
- głosy wszystkich członków grupy są równoprawne i uwzględniane podczas podejmowania decyzji końcowej,
- mało aktywni członkowie grupy są zachęceni przez pozostałych do wypowiedzi;

c) stopień zgodnego współdziałania w grupie:

- umiejętność skutecznego rozwiązywania konfliktów,
- wzajemne wysłuchiwanie swoich argumentów przez członków grupy,
- zachowywanie podstawowych zasad kultury nawet w czasie sporów;

d) postawa podczas pracy:

- grupa skupiona jest na zadaniu, które ma wykonać,
- wszyscy uczniowie należący do grupy są zaangażowani w osiągnięcie wspólnego celu,
- dbanie o dobrą jakość rezultatu pracy grupy.

Autorzy proponują **sprawdzenie stopnia aktywności** ucznia w czasie lekcji poprzez ocenę:

a) częstotliwości zgłaszania się do odpowiedzi na zadane przez nauczyciela pytania lub w wypadku wykonywania zadania pisemnego;

b) stosunku ucznia do poruszanej tematyki:

- w ogóle nie interesuje się tematem,
- biernie uczestniczy w lekcji – jest tylko obserwatorem, czyli wie, czego dotyczy temat, ale uaktywnia się jedynie na wyraźne polecenie nauczyciela,
- aktywnie uczestniczy – sam, nie będąc zachęcany przez nauczyciela, wykazuje inicjatywę – zadaje pytania, zabiera głos, dyskutuje;

c) wykazywania się ponadprogramową wiedzą i dociekliwością (np. przynoszenie na lekcje materiałów pomocniczych).

Warto też w tym miejscu dodać informację o konieczności indywidualizacji nauczania – dostosowania zakresu i formy przekazywanych zagadnień tak do konkretnego zespołu klasowego, jak i do każdego ucznia z osobna. Należy tu realizować w jak największym zakresie zasadę „maksimum pomocy, maksimum wymagań”. Pomocą służyć może nie tylko nauczyciel, ale też koledzy z klasy lub rówieśnicy. Taka „samopomoc koleżeńska”, stosowana np. w trakcie powtarzania wiadomości przed sprawdzianem, ma niewątpliwe zalety i warto ją premiować podczas wystawiania ocen po pierwszym semestrze i na zakończenie roku szkolnego.

W proces oceniania, prowadzony na wszystkich poziomach przez nauczyciela, można też zaangażować uczniów. Po zakończeniu zadania przedstawiliby oni swoje spostrzeżenia i wnioski w formie opisowej, np.: „dowiedziałem się następujących rzeczy...”, „największe trudności sprawiło mi..., a najciekawszym ćwiczeniem było...”. Rozwijanie form samooceny kształtuje umiejętności metapoznawcze i rozbudza świadomość, jest to więc ocenianie o wysokich walorach kształcących.

Nauczyciel na podstawie sprawdzenia poziomu wiedzy i umiejętności ucznia (publicznych wystąpień, pracy w grupie, aktywności na lekcji) po cyklu zajęć (pierwszym semestrze lub na zakończenie roku szkolnego) może wystawić oceny według proponowanej skali:

Stopień niedostateczny (1)

Uczeń nie potrafi wyjaśnić najważniejszych terminów i zagadnień omówionych na lekcjach, nie jest w stanie wykonać najprostszyc zadań nawet z pomocą nauczyciela. Nie interesuje się tematyką zajęć oraz nie współpracuje z grupą.

Stopień dopuszczający (2)

Uczeń potrafi przy pomocy nauczyciela wyjaśnić niektóre z terminów i zagadnień omówionych na lekcjach oraz wykonać najprostszyc zadania. Nie potrafi kojarzyć zagadnień. Posługuje się ubogim słownictwem. Popelnia liczne błędy językowe i składniowe. Nie unika współpracy z grupą, ale i nie wykazuje w tym własnej inicjatywy. Uaktywnia się tylko na wyraźne polecenie nauczyciela.

Stopień dostateczny (3)

Uczeń potrafi z pomocą nauczyciela wyjaśnić najważniejszyc terminy i zagadnienia oraz wykonać typowyc zadania o średnim stopniu trudności. Umie kojarzyć niektóre zagadnienia. Nie popelnia zbyt często błędów składniowyc i językowyc. Aktywnie współpracuje z grupą, czasami sam zgłasza się do odpowiedzi.

Stopień dobry (4)

Uczeń samodzielnie wyjaśnia najważniejszyc terminy i zagadnienia, wykonując zadania złożone. Potrafi kojarzyć fakty, formułować własne opinie i wnioski. Dbaj o styl wystąpienia. Aktywnie współpracuje z grupą i zachęca innych do aktywności. Często sam zgłasza się do odpowiedzi.

Stopień bardzo dobry (5)

Uczeń samodzielnie wyjaśnia najważniejsze pojęcia i zagadnienia, a także wątki poboczne omówionych tematów lekcyjnych – opanował pełen zakres wiedzy i umiejętności przewidzianych na III etapie edukacyjnym. Logicznie kojarzy fakty. Formułuje własne opinie i wnioski oraz potrafi przekonująco uzasadnić swoje zdanie. Posługuje się bogatym i poprawnym językiem, słowa artykułuje w sposób płynny i wyraźny. Troszczy się o styl wystąpienia. Aktywnie współpracuje z grupą, zachęca innych do aktywności i dba o dobrą jakość efektów pracy grupy. Wykazuje inicjatywę, nie będąc zachęcany przez nauczyciela. Bierze aktywny udział w życiu klasy.

Stopień celujący (6)

Uczeń wykazuje się wiedzą i umiejętnościami na stopień bardzo dobry, ale ponadto dysponuje wiedzą wykraczającą poza materiał obowiązkowy. Osiąga sukcesy w konkursach szkolnych i pozaszkolnych (np. olimpiadach z wiedzy o społeczeństwie). Bierze czynny udział w życiu szkoły, wykazuje się aktywną i prospołeczną postawą, np. pomaga słabszym uczniom w nauce.

Powyższa skala ocen nie ma charakteru obligatoryjnego. Nauczyciel, który dobrze zna swoich uczniów, orientuje się w ogólnym poziomie możliwości intelektualnych i wykonawczych klasy, może ustalić własne kryteria wystawiania stopni szkolnych.

9. MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

W realizacji programu pomocne będą następujące publikacje Wydawnictwa Nowa Era:

1. „Dziś i jutro. Wiedza o społeczeństwie – podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum. Część 1”,
2. „Dziś i jutro. Wiedza o społeczeństwie – podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum. Część 2”.

Podręczniki z serii „Dziś i jutro” zawierają wszystkie niezbędne zagadnienia z podstawy programowej. Treści główne zostały wzbogacone informacjami dodatkowymi, umieszczonymi w ramach elementów „Warto wiedzieć”, „Ciekawostka” i „Blżej życia”, oraz fotografiami i infografikami. Podręczniki zawierają zestaw różnorodnych ćwiczeń sprawdzających wiedzę i kształcących wymagane umiejętności – pracę z wykresem, tekstem źródłowym, ilustracją, infografiką, schematem i mapą. Trudniejsze zadania oznaczone są gwiazdką, dzięki czemu nauczyciel będzie mógł dostosować skalę trudności ćwiczeń do możliwości uczniów. W rubryce „Więcej informacji” zamieszczone są adresy stron internetowych, na których można znaleźć więcej wiadomości dotyczących kwestii zawartych w temacie danej lekcji.

Inne rodzaje środków dydaktycznych niezbędnych do realizacji konkretnych tematów zostały wyszczególnione w tabeli w rozdziale VI programu nauczania. Dodatkową literaturę, opisującą w sposób rozszerzony zagadnienia z wiedzy o społeczeństwie, oraz publikacje dydaktyczne zamieszczono w rozdziale X – „Bibliografia”, a także przy wybranych lekcjach w podręcznikach. Książki te mogą służyć zarówno nauczycielowi, do wykorzystania na lekcjach, jak i uczniom, do pogłębiania wiedzy podczas samodzielnej pracy w domu.

10. BIBLIOGRAFIA

1. *ABC samorządu terytorialnego*, pod red. A. Korzeniowskiej, Bydgoszcz 2004.
2. *Administracja publiczna*, pod red. nauk. J. Hausnera, Warszawa 2005.
3. Arends R.I., *Uczymy się nauczać*, przeł. K. Kruszewski, Warszawa 2002.
4. Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, przeł. J. Radzicki, Warszawa 2004.
5. Bauman Z., *Globalizacja*, przeł. E. Klekot, Warszawa 2004.
6. Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2001.
7. Bierach A.J., *Mowa ciała kluczem do sukcesu*, przeł. J. Wilk, Wrocław 2001.
8. Błuszkowski J., *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków. Studium socjologiczno-politologiczne*, Warszawa 2003.
9. Buckley P., Clark D., *Internet. Wszystko, co musisz wiedzieć*, przeł. K. Tryc, Warszawa 2006.
10. Buehl D., *Strategie efektywnego nauczania, czyli jak efektywnie nauczać i skutecznie uczyć się*, przeł. B. Piątek, Kraków 2004.
11. Cesarz Z., Stadtmüller E., *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 2002.

12. Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 1998.
13. Czarny B., *Wstęp do ekonomii*, Warszawa 2006.
14. Czerny J., *Zarys pedagogiki aksjologicznej*, Katowice 1998.
15. *Demokracja. Teorie. Idee. Instytucje*, pod red. T. Biernata i A. Siwik, Toruń 2003.
16. Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 2000.
17. Denek K., *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Poznań – Toruń 1994.
18. Denek K., Przyszczykowski K., Urbański-Korz R., *Aksjologiczne podstawy edukacji*, Poznań – Toruń 2001.
19. Dobrowolski Z., *Korupcja w państwie. Przyczyny, skutki, kierunki przeciwdziałania*, Sulechów 2005.
20. Doliński D., *Psychologiczne mechanizmy reklamy*, Gdańsk 2003.
21. Dylak S., *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*, Warszawa 2000.
22. *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI Wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa*, przeł. W. Rabczuk, Warszawa 1998.
23. *Edukacja aksjologiczna*, pod red. K. Olbrycht, t. 1–4, Katowice 1993–1999.
24. *Edukacja i nauka w społeczeństwie informacyjnym = Education and research in the information society*, pod red. nauk. D. Fica, Zielona Góra 2004.
25. *Europejska konwencja praw człowieka*, wybór i oprac. M.A. Nowicki, Warszawa 2006.
26. Frąckowiak T., *Edukacja, demokracja i sumienie. Studium pedagogiczne*, Poznań 1998.
27. Fromm E., *Mieć czy być?*, przeł. J. Karłowski, Poznań 2005.
28. Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna: geneza, ewolucja, eksplozja*, Warszawa 2005.
29. Grabowska M., Szawiel T., *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2003.
30. Gruca H., *Słownik wybranych pojęć i terminów z wiedzy o życiu w społeczeństwie*, Kraków 1993.
31. Howiecki M., *Media, władza, świadomość społeczna*, Łódź 1999.
32. *Informacja w społeczeństwie XXI wieku*, pod red. M. Rószkiewicz i E. Wędrowskiej, Warszawa 2005.
33. Jarosz M., *Władza, przywileje, korupcja*, Warszawa 2004.
34. Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, Warszawa 1982.
35. Kamiński A., *Myśli o Polsce i wychowaniu*, wybór i red. A. Janowski, Warszawa 2003.
36. *Kodeks pracy 2006*, komentarz J. Chałasa i H. Kwiatkowskiej, Warszawa 2006.
37. *Kompendium wiedzy o ekologii*, pod red. J. Strzałki i T. Mossor-Pietraszewskiej, Warszawa 2006.
38. *Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, pod red. S. Wronkowskiej i M. Zmierczak, Warszawa 2005.
39. *Konflikty współczesnego świata*, pod red. G. Ciechanowskiego i J. Sielskiego, Toruń 2006.
40. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1997.
41. *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, pod red. T. Smyczyńskiego, Poznań 1999.
42. Korczak J., *Prawidła życia. Pedagogika dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988.
43. *Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia*, pod red. Z.P. Kruszewskiego, J. Półturzyckiego, E.A. Wesołowskiej, Płock 2003.
44. *Kształtowanie postaw obywatelskich*, pod red. T. Gabisia i R. Zapotocznego, Wrocław 2005.
45. Kwiatkowski E., *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Warszawa 2006.
46. Łastawski K., *Historia integracji europejskiej*, Toruń 2006.
47. Michałowska G., *Prawa człowieka i ich ochrona*, Warszawa 2000.
48. Mickiewicz P., *Polska droga do NATO. Implikacje polityczne i wojskowe*, Toruń 2005.
49. Morawski W., *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Warszawa 2002.
50. *Myśl pedagogiczna Janusza Korczaka*, wybór M. Falkowska, Warszawa 1983.
51. *Nauczanie i uczenie się: na drodze do uczącego się społeczeństwa*, przeł. K. Pachniak, R. Piotrowski, Warszawa 1997.
52. Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 2000.
53. Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 2001.
54. Nowacki T., *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.
55. Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.
56. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
57. Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice 2002.
58. Ossowska M., *Normy moralne. Próba systematyzacji*, Warszawa 2000.
59. Ossowska M., *Wzór demokracji. Cnoty i wartości*, Lublin 1992.
60. Ostrowska A., *Styl życia a zdrowie. Z zagadnień promocji zdrowia*, Warszawa 1999.

61. Owczarz A., *Jak wykorzystać internet w poszukiwaniu pracy?*, Gliwice 2005.
62. *Pedagogika. Leksykon PWN*, pod red. B. Milerskiego i B. Śliwerskiego, Warszawa 2000.
63. *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, pod red. T. Kukołowicz i M. Nowaka, Lublin 1997.
64. Pilikowski J., *Słownik szkolny. Wiedza o społeczeństwie*, pod red. Ł. Wordliczka, Kraków 2005.
65. Piotrowski R., *Polski ustrój państwowy*, Warszawa 2000.
66. *Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, pod red. nauk. R. Kuźniara i K. Szczepanika, Warszawa 2002.
67. Półturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Płock 2002.
68. Prejs B., *Subkultury młodzieżowe. Bunt nie przemija*, Katowice 2005.
69. Przyszczykowski K., *Edukacja dla demokracji. Strategie zmian a kompetencje obywatelskie*, Toruń – Poznań 1999.
70. Rydzkowski J., *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2003.
71. Sédillot R., *Moralna i niemoralna historia pieniądza*, przeł. K. Szeżyńska-Mačkowiak, Warszawa 2002.
72. *Spółczesność obywatelska*, pod red. nauk. M. Witkowskiej i A. Wierzbickiego, Warszawa 2005.
73. Suski P., *Stowarzyszenia i fundacje*, Warszawa 2005.
74. *System finansowy w Polsce*, pod red. nauk. B. Pietrzaka, Z. Polańskiego i B. Woźniak, Warszawa 2005.
75. *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005.
76. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
77. Turowski J., *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 2001.
78. Turowski J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 2000.
79. *Ustawa o samorządzie gminnym 1990–2005*, przyg. S. Brodziński, Będzin 2005.
80. *Ustawa z dnia 12 kwietnia 2001 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. Tekst ujednolicony*, Warszawa 2005.
81. Wach K., *Jak założyć własną firmę w Polsce*, Kraków 2006.
82. Wagner R., *Wiedza o społeczeństwie: słownik szkolny*, Białystok 2005.
83. *Wartości humanistyczne a problemy współczesnego świata*, red. S. Falaron, Częstochowa 1993.
84. Wojtaszczyk K.A., *Partie polityczne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1998.
85. Wojtaszczyk K.A., *Współczesne systemy polityczne*, Warszawa 2000.
86. *Współczesne społeczeństwo polskie. Przemiany struktury społecznej*, pod red. R. Suchockiej, Poznań 2005.
87. Zaczyński W.P., *Metodologiczna tożsamość dydaktyki*, Warszawa 1988.
88. Zięba-Załucka H., *Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002.